

Gramatiko de Lingua Franca Nova

2012-10-04

<http://lfn.wikia.com/>
<http://webspaceship.edu/cgboer/lfn/>
<http://purl.org/net/lfn/disionario/>

Enhavo

Literoj kaj prononco.....	3
Frazoj	9
Substantivoj.....	10
Difiniloj.....	13
Pronomoj.....	19
Adjektivoj	23
Adverboj	24
Verboj	27
Prepozicioj	32
Konjunkcioj kaj subjunkcioj.....	44
Demandoj.....	46
Subfrazoj.....	47
Nombroj	50
Vortfarado	55
Mallongigoj.....	63
Interpunkcio	64

Gramatiko de LFN

La **gramatiko de Lingua Franca Nova (LFN)** estas simpligo de la komuna gramatiko de la latinidaj lingvoj franca, hispana, itala, kataluna, kaj portugala. Tiel ĝi similas al la gramatiko de latinidaj kreolaj lingvoj kiel la haitia, la kaboverda, papiamento, kaj ĉabakano.

1. Literoj kaj prononco

1.1. Alfabetoj

Lingua Franca Nova uzas la du plej bone konatajn alfabetojn en la mondo: la roma (aŭ latina) kaj la cirila.

- *Roma*
 - a b c d e f g h i j l m n o p r s t u v x z
- *Romaj majuskloj*
 - A B C D E F G H I J L M N O P R S T U V X Z
- *Cirila*
 - а б к д е ф г х и ж л м н о п р с т у в ш з
- *Cirilaj majuskloj*
 - А Б К Д Е Ф Г Х И Ж Л М Н О П Р С Т У В Ш З

K, Q, W, kaj Y ne aperas en ordinaraj vortoj. Oni uzas ilin nur por konservi la originajn formojn de propraj nomoj kaj alilingvaj vortoj. La samo validas por la diversaj kromaj literoj de la cirila alfabeto.

Ankaŭ H ne oftas, sed oni trovas ĝin en iuj fakaj kaj kulturaj terminoj.

1.2. Majuskloj

Oni uzas majusklon ĉe la komenco de la unua vorto en frazo.

Majusklojn oni uzas ankaŭ ĉe la komenco de propraj nomoj. Kiam propra nomo konsistas el pluraj vortoj, oni majuskligas ĉiun vorton – krom malgravaj vortoj kiel **la** kaj **de**:

- *Homoj*
 - veraj aŭ imagaj, kaj ankaŭ personigitaj bestoj kaj aĵoj – **Maria, san Paulo, Barack Obama, Jan de Hartog, Oscar de la Renta, Mickey Mouse**
- *Organizaĵoj*
 - ekz. kompanioj, asocioj – **Ikea, Naciones Unida, Organiza Mundal de Sania**
- *Politikaj regionoj*
 - ekz. nacioj, ŝtatoj, urboj – **Frans, Atinai, Site de New York, Statos Unida de America**
- *Geografiaj lokoj*
 - ekz. riveroj, oceanoj, lagoj, montoj – **la Alpes, Rio Amazon, Mar Atlantica**
- *Literoj de la alfabeto*
 - **E, N**

Sed kun titoloj de artaj kaj literaturaj verkoj, oni majuskligas nur la unuan vorton de la titolo (kune kun iuj propraj nomoj, kiuj ĉeestas):

- **Un sonia de un note de mediaestate** – *Somermeznokta songo*
- **La frates Karamazov** – *La fratoj Karamazov*
- **Tocata e fuga en D minor** – *Tokato kaj fugo en D minora*

Foje, kiel en avertoj, oni uzas majusklojn por EMFAZI tutajn vortojn aŭ vortgrupojn.

LFN uzas minusklojn tie, kie iuj lingvoj uzas majusklojn:

- *Semajntagoj*
 - **lundi, jovedi** – lundo, ĵaŭdo
- *Monatoj*
 - **marto, novembre** – marto, novembro
- *Festotagoj kaj similaj okazoj*
 - **Natal, Ramadan, Pascual** – Kristnasko, Ramadano, Pasko
- *Jarcentoj*
 - **la sentenio dudes-un** – la dudek-unua jarcento
- *Lingvoj kaj popoloj*
 - **catalan, xines** – la kataluna, la ĉina
- *Titoloj en nomoj de homoj*
 - **seniora Braun, san Jacobo** – sinjorino Braun, Sankta Jakobo
- *Mallongigoj*
 - **lfn, pf**

1.3. Literonomoj

Parole oni uzas la jenajn silabojn por nomi literojn, ekz. kiam oni literumas vorton:

- **a be ce de e ef ge hax i je ka el em**
- **en o pe qua er es te u ve wa ex ya ze**

Ĉi tiuj estas substantivoj kaj pluraligeblaj: **as, bes, efes**.

Skribe oni povas simple prezenti la literon mem, majuskle, eventuale aldonante **-s** por la pluralo:

- **La parola 'matematica' ave tre As, du Ms** (prononco: **emes**), **e un E**. – La vorto 'matematica' havas tri A-ojn, du M-ojn, kaj unu E.

1.4. Vokaloj

Oni prononcas la literojn A, E, I, O, kaj U kiel en la hispana aŭ la itala – fakte kiel en Esperanto:

- **A:** [a] – vasta antaŭa neronda – **ambasada**
- **E:** [e] – mezvasta antaŭa neronda – **estende**
- **I:** [i] – malvasta antaŭa neronda – **ibridi**
- **O:** [o] – mezvasta malantaŭa ronda – **odorosa**
- **U:** [u] – malvasta malantaŭa ronda – **cultur**

La vokalsonoj toleras iom da variado. Ekzemple, oni povas prononci A kiel [a], E kiel [ɛ] o [ej], kaj O kiel [ɔ] o [ow] sen miskomprenigo.

1.5. Diftongoj

Kiam unu vokalo sekvas alian, kutime oni prononcas ilin aparte.

Sed kiam la dua vokalo estas I aŭ U, la du vokaloj formas diftongon:

- **AI:** [aj] – kiel AJ en Esperanto – **pais**
- **AU:** [aw] – kiel AŬ – **auto**
- **EU:** [ew] – kiel EŬ – **euro**
- **OI:** [oj] – kiel OJ – **seluloide**

Aldoni prefikson ne kreas diftongon: **reuni** [re-uni], **supraindise** [supra-indise]. Pro similaj kialoj, dusilaba prononco estas norma ankaŭ en kelkaj aliaj vortoj: **egoiste** [ego-iste], **proibi** [pro-ibi]. Tiajn vortojn oni indikas en la vortaro, ekz. ‘proibi (o-i)’.

La sinsekvo EI maloftas. Normale oni prononcas ĝin kiel du apartajn vokalojn: **ateiste** [ate-iste], **einsteinio** [e-inste-injo], **feida** [fe-ida], **reinventa** [re-inventa]. Sed se oni trovas tiun prononcon malfacila, oni povas diri [ej] aŭ eĉ [e] anstataŭe.

La sinsekvo OU treege maloftas. Oni prononcas ĝin kiel O: **douglas** [doglas].

Kiam I aŭ U staras antaŭ alia vokalo, oni ĝin duonvokaligas – kiel J aŭ Ŭ en Esperanto – en la jenaj okazoj:

- *Komence de vorto*
 - **ioga** [joga], **ueste** [weste]
- *Inter du aliaj vokaloj*
 - **joia** [joja], **ciui** [kiwi], **veia** [veja]
- *LI, NI entre du aliaj vokaloj*
 - **folia** [folja], **anio** [anjo] – sed ne en la unua silabo de vorto
- *CU, GU*
 - **acua** [akwa], **cual** [kwal], **sangue** [sangwe]

En aliaj okazoj – ekz. **emosia**, **abitual**, **plia** – la I aŭ U restas plena vokalo.

Kvankam ĉi tiuj reguloj difinas la norman prononcon de diftongoj, oni povas ilin ignori sen konfuzo.

1.6. Konsonantoj

La jenaj literoj estas konsonantoj:

- **B:** [b] – kiel B en Esperanto – voĉa dulipa plozivo – **bebe**
- **C:** [k] – kiel K – senvoĉa vela plozivo – **clica**
- **D:** [d] – kiel D – voĉa denta/alveola plozivo – **donada**
- **F:** [f] – kiel F – senvoĉa lipdenta frikativo – **fotografi**
- **G:** [g] – kiel G – voĉa vela plozivo – **garga**
- **H:** [h] – kiel H, aŭ silenta – senvoĉa glota frikativo – **haicu**
- **J:** [ʒ] – kiel Ĵ – voĉa postalveola frikativo – **jeolojia**
- **L:** [l] – kiel L – voĉa denta/alveola laterala alproksimanto – **lingual**

- **M:** [m] – kiel M – voĉa dulipa nazalo – **mesma**
- **N:** [n] – kiel N – voĉa denta/alveola nazalo – **negante**
- **P:** [p] – kiel P – voĉa dulipa plozivo – **paper**
- **R:** [r] – kiel R – voĉa denta/alveola trilo – **rubarbo**
- **S:** [s] – kiel S – senvoĉa denta/alveola frikativo – **sistemes**
- **T:** [t] – kiel T – senvoĉa denta/alveola plozivo – **tota**
- **V:** [v] – kiel V – voĉa lipdenta frikativo – **vivosa**
- **X:** [ʃ] – kiel Ŝ – senvoĉa postalveola frikativo – **xuxa**
- **Z:** [z] – kiel Z – voĉa denta/alveola frikativo – **zezea**

Notu la jenajn aferojn:

- **C** sonas ĉiam kiel K, neniam kiel S aŭ la esperanta C.
- **F** sonas ĉiam kiel F, neniam kiel V.
- **G** sonas ĉiam kiel la esperanta G, neniam kiel Ĝ.
- **H** povas esti silenta, se parolanto preferas.
- **J** estas [ʒ] same kiel en la franca kaj la portugala: kiel la esperanta Ĵ. Oni povas prononci ĝin ankaŭ kiel Ĝ [dʒ], se oni preferas.
- **N** antaŭ G aŭ C havas la sonon de NG [ŋ] en la angla: **longa, ance**. Fina NG, kiel en **bumerang**, havas tiun saman sonon: la G silentas.
- **R** havas tiun vibran sonon, kiun ĝi havas en la hispana, la itala, kaj ofte en esperanto. Aliaj R-sonoj (kiel en la franca, la germana, aŭ la angla) estas akcepteblaj, se nur oni povas klare distingi ilin de la aliaj sonoj de LFN.
- **S** sonas ĉiam kiel S, neniam kiel Z.
- **V** havas neniam la sonon de B, malkiel en la hispana.
- **X** estas [ʃ] kiel Ŝ en esperanto. Oni povas prononci ĝin ankaŭ kiel Ĉ [tʃ], se oni preferas.
- **Z** havas neniam la sonon de TS, malkiel en la germana kaj la itala.

Ĉar konsonantoj en iuj kombinoj aŭ lokoj estas malfacilaj por kelkaj parolantoj, LFN permesas la jenajn variantojn:

- **haicu, bahamas:** Oni povas lasi la H silenta en prononco, se oni preferas: [aicu], [ba-amas].
- **blog, club:** Kelkaj internaciaj vortoj finiĝas per nekutimaj konsonantoj. Por faciligi la prononcon oni povas aldoni finan E: [bloge], [klube].
- **spada, strada:** Iuj vortoj komenciĝas per S antaŭ konsonanto. Se tion oni trovas malfacila, oni povas aldoni komencan E: [espada], [estrada].
- **gnostica, psikolojia:** Kelkaj sciencaj vortoj komenciĝas per nekutimaj konsonantgrupoj, kiel ekzemple FT, GN, MN, PS, or PT. La unuan konsonanton oni povas lasi silenta: [nostika], [sikolojia].

1.7. Fremdaj konsonantoj

Kiam la alilingvaj konsonantoj aperas en vorto, kutime oni prononcas ilin ĉi tiel:

- **K:** [k] – kiel C
- **Q:** [k] – kiel C
- **W:** [u] aŭ [w] – kiel U

- **Y:** [i] aŭ [j] – kiel I
- **Ĕ:** [jo] – kiel IO
- **Ŷ:** [i] aŭ [j] – kiel I
- **Ц:** [ts] – kiel TS
- **Ч:** [tʃ] – kiel TX
- **Щ:** [ʃtʃ] – kiel XTX
- **Ы:** [i] – kiel I
- **Э:** [e] – kiel E
- **Ю:** [ju] – kiel IU
- **Я:** [ja] – kiel IA

1.8. Akcento

Se vorto havas pli ol unu vokalon, unu el la vokaloj havas akcenton (pli fortan prononcon). Ĉi-sube la akcentajn vokalojn indikas substreko.

La baza regulo estas, ke oni akcentu la vokalon antaŭ la lasta konsonanto de vorto:

- **falda**
- **integra**
- **matematiça**
- **orgulos**
- **ranur**

Post aldono de sufikso, la akcento povas moviĝi:

- **matematiça** > **matematiçal**
- **radiografç** > **radiografçia** (senŝanĝe)
- **radiografç** > **radiografçiste**

Sed post aldono de la pluraliga **-s**, la akcento ne moviĝas:

- **un falda** > **du faldas**
- **un joven** > **tre jovenes**
- **ambos** – ĉi tiun specialan vorton oni akcentas kvazaŭ pluralon

La I aŭ U de diftongo kondukas kiel konsonanto ĉi-rilate:

- **abaia**
- **çiui**
- **bonsai**
- **cacau**

Se neniu vokalo antaŭas la lastan konsonanton, oni akcentas la unuan vokalon:

- **trae**
- **fea**
- **tio**
- **proa**
- **jua**

Iuj vortoj havas pli ol unu vokalon post sia lasta konsonanto. Se la vokaloj estas IA, IE, IO, UA, UE, aŭ UO, oni akcentas ankoraŭ la vokalon antaŭ la konsonanto:

- **asentua**
- **jelosia**
- **rituo**
- **alio**

Sed kiam la finaj vokaloj estas AE, AO, EA, EO, OA, OE, aŭ UI, oni akcentas la unuan vokalon de la paro:

- **coneo**
- **idea**
- **sutrae**
- **produi**

(Sed en **estingui** la U estas duonvokalo laŭ alia regulo.)

Oni ofte prononcas **ala**, **asi**, kaj **ami** akcentante la lastan vokalon kaj ne la unuan. Ambaŭ prononcoj estas akcepteblaj.

Kunmetitaj vortoj kiel **parario** kaj **mediadia** retenas la originan akcenton de sia dua elemento.

LFN ne estas tonlingvo: ĝi ne distingas vortojn per ŝanĝoj de la voĉalto. Tamen unu maniero por montri, ke frazo estas demando, estas fini ĝin per leviĝanta tono:

- **Tu parla portuges?** – kun leviĝanta tono en la fina vorto
- **Tu no parla portuges.** – kun tono ebena aŭ falanta

1.9. Fonotaktiko

La formojn de ordinaraj vortoj en LFN difinas iuj reguloj.

Du okazoj de la sama vokalo (kiel **aa**) ne povas apudi unu la alian, krom kie tio rezultas de prefiksado: ‘reenvia’, ‘coopera’. En tiaj okazoj oni prononcas ambaŭ vokalojn.

La sinsekvo **ei** troviĝas normale nur en vortoj kun prefikso finiĝanta per **e** (kiel **preistoria** kaj **reincarne**) kaj en vortoj kun sufikso komenciĝanta per **i** (kiel **fein** kaj **veida**). La normala prononco de **ei** estas per du apartaj vokaloj, sed oni povas diri [ej] aŭ [e], se oni preferas.

La sinsekvo **ou** ne normale akcepteblas.

Se sufikso kreus nevalidan vokalsinsekvon, oni eliminis la duan vokalon de la sinsekvo:

- **comedia + -iste** > (comediiste) > **comediste** – komediisto

Oni permesas nur la jenajn konsonantgrupojn komence de silabo:

- **pr-**, **br-**, **pl-**, **bl-**
- **tr-**, **dr-**
- **cr-**, **gr-**, **cl-**, **gl-**
- **fr-**, **fl-**
- **sl-**
- **sp-**, **st-**, **sc-**
- **sf-**
- **spr-**, **str-**, **scr-**
- **spl-**, **scl-**

Oni permesas nur la jenajn konsonantojn fine de silabo, kaj antaŭ ili devas stari vokalo:

- **-f, -s, -x**
- **-m, -n, -l, -r**

Vortmeza konsonantgrupo estas valida, se oni povas ĝin dividi inter du validaj silaboj:

- **encontrante = en-con-tran-te**
- **mostrabilia = mo-stra-bli-a**
- **instinto = in-stin-to**

Ĉi tiujn regulojn oni povas libere malobei ĉe propraj nomoj, kiel ankaŭ ĉe fakaj, internaciaj, aŭ kulturdependaj vortoj.

2. Frazoj

Plej multe da **frazoj** en LFN enhavas verban vortgrupon, kiu prezentas ĝenerale la okazon de ago. Verba vortgrupo konsistas el verbo kaj eventualaj modifiloj kiel adverboj aŭ prepoziciaj vortgrupoj.

Plej multe da frazoj enhavas ankaŭ almenaŭ unu substantivan vortgrupon, kiu prezentas ĝenerale ulon aŭ aĵon. Substantiva vortgrupo konsistas el substantivo kaj eventualaj modifiloj kiel difiniloj, adjektivoj, kaj prepoziciaj vortgrupoj.

La du plej gravaj substantivaj vortgrupoj estas la **subjekto** kaj la **objekto**. Ilia preciza signifo dependas de la elektita verbo, sed, se paroli nebule, la subjekto estas tiu ulo aŭ aĵo, kiu faras la agon, kaj la objekto estas tiu ulo aŭ aĵo, kiun la ago rekte trafas.

En LFN, la subjekto ĉiam staras antaŭ la verbo, kaj la objekto ĉiam post:

- **La gato** xasa **la scural**. – La kato (*subjekto*) ... ĉasas (*verbo*) ... la sciuron (*objekto*).
- **La xica** gusta **la musica**. – La knabino (*subjekto*) ... ŝatas (*verbo*) ... la muzikon (*objekto*).
- **La can** dormi. – La hundo (*subjekto*) ... dormas (*verbo*).

Plej multe da verboj bezonas subjekton, sed multaj ne bezonas objekton.

Alia ofta ero de frazo estas la **komplemento**. Tio estas kroma priskribo de la subjekto, kiu povas sekvi verbojn kiel **es** (esti), **deveni** (fariĝi), **pare** (ŝajni), kaj **resta** (resti):

- Computadores es **macinas**. – Komputiloj (*subjekto*) ... estas (*verbo*) ... maŝinoj (*komplemento*).
- La aira pare **umida**. – La aero (*subjekto*) ... ŝajnas (*verbo*) ... humida (*komplemento*).
- La comeda deveni **fria**. – La manĝaĵo (*subjekto*) ... devenas (*verbo*) ... malvarma (*komplemento*).
- La patatas ia resta **calda**. – La terpomoj (*subjekto*) ... restis (*verbo*) ... varmaj (*komplemento*).
- Nos taxe es **reconstrui la mur**. – Nia tasko (*subjekto*) ... estas (*verbo*) ... rekonstrui la muron (*komplemento: subfrazo*).
- La idea es **ce tu canta**. – La ideo (*subjekto*) ... estas (*verbo*) ... ke vi kantas (*komplemento: subfrazo*).

Kelkaj lingvoj ebligas ankaŭ komplementojn de objektoj, kiel en ‘Mi trovas ĉi tiun fromaĝon *abomeninda*’ aŭ ‘Ili elektis lin *prezidanto*’. Ĉi tiu speco de komplemento ne ekzistas en LFN.

Alia grava ero de frazo estas la **prepozicia vortgrupo**, kiu aldonas detalon al antaŭa substantivo aŭ verbo, aŭ al la tuta frazo:

- La om ia cade **tra se seja**. – La viro (*subjekto*) ... falis (*verbo*) ... tra sia seĝo (*prepozicia vortgrupo*).

- **En la note**, la stelas apare. – En la nokto (*prepozicia vortgrupo*) ... la steloj (*subjekto*) ... aperas (*verbo*).
- Me dona **a tu** esta poma. – Mi (*subjekto*) ... donas (*verbo*) ... al vi (*prepozicia vortgrupo*) ... ĉi tiun pomon (*objekto*).
- Me dona esta poma **a tu**. – Mi (*subjekto*) ... donas (*verbo*) ... ĉi tiun pomon (*objekto*) ... al vi (*prepozicia vortgrupo*).
- Tu no aspeta **como tu foto**. – Vi (*subjekto*) ... ne aspektas (*verbo*) ... kiel via foto (*prepozicia vortgrupo*).

Krom vortgrupoj, kelkaj frazoj enhavas ankaŭ subfrazojn, kiuj estas kvazaŭ pli etaj frazoj interne de la pli granda frazo. Ili povas modifi substantivajn vortgrupojn, verbajn vortgrupojn, aŭ la tuton de la pli granda frazo:

- La om **ci ia abita asi** ia vade a Nu Iorc. – La viro, kiu loĝis ĉi tie, iris al Novjorko.
- El va visita en julio, **cuando la clima es bon**. – Li vizitos en julio, kiam la vetero estos bona.
- On no ia permete me fa la cosas **como me ia desira**. – Oni ne permesis, ke mi faru aferojn, kiel mi deziris.
- Me pensa **ce el es bela**. – Mi pensas, ke ŝi belas.

3. Substantivoj

Oni tipe enkondukas **substantivon** per difiniloj, kaj povas sekvi ĝin per adjektivoj kaj prepoziciaj vortgrupoj, por krei substantivan vortgrupon. Tipaj substantivoj prezentas objektojn kiel homoj, lokoj, kaj aĵoj, sed substantivoj povas ankaŭ prezenti pli abstraktajn konceptojn, kiuj similas gramatike.

3.1. Pluralo

Oni aldonas **-s** al substantivo por pluraligi ĝin. Se la singulara substantivo finiĝas per konsonanto, oni aldonas **-es** anstataŭe. La plurala finaĵo ne ŝanĝas la akcenton de la vorto:

- **gato, gatos** – kato, katoj
- **om, omes** – viro, viroj

Adjektivoj, kiuj modifas substantivon, ne ŝanĝiĝas, kiam la substantivo estas plurala. Sed kiam oni uzas adjektivon kiel substantivon, oni povas pluraligi ĝin:

- **la bones, la males, e la feas** – the bonaj, la malbonaj, kaj la malbelaj
- **multe belas** – multaj belaj / multaj belul(in)oj

Kelkaj substantivoj, kiuj pluralas en iuj lingvoj, estas singularaj en LFN:

- El regarda un **sisor** con un **binoculo**. – Li rigardas tondilon per binoklo.
- On usa un **bretela** per suporta se **pantalon**. – Oni uzas ŝelkon por teni sian pantalonon.
- Me ia compra esta **oculo** de sol en **Nederland**. – Mi aĉetis ĉi tiujn okulvitrojn en Nederlando.

3.2. Nombrebaj kaj nenombrebaj substantivoj

Kiel multaj lingvoj, LFN distingas **nombrebajn** kaj **nenombrebajn** substantivojn. Nombrebaj substantivo estas modifebla per nombrovorto kaj povas akcepti la pluralan **-s**. Tipaj nombrebaj substantivoj prezentas objektojn, kiuj estas klaraj individuoj, kiel domoj, katoj, kaj pensoj.

Ekzemple:

- **un** auto; la autos; **cuatro** autos – aŭto; la aŭtoj; kvar aŭtoj
- **un** gato; multe gatos; **un milion** gatos – kato; multaj katoj; miliono da katoj

Kontraste, nenombreblaj substantivoj normale ne akceptas la pluralan **-s**. Nenombreblaj substantivoj tipe prezentas masojn sen klara individueco, kiel ekzemple likvoj (akvo, suko), pulvoroj (sukero, sablo), substancoj (metalo, ligno), aŭ abstraktaj kvalitoj (eleganteco, malrapideco). Kiam ilin modifas nombro aŭ alia kvanta vorto, oni ofte aldonas mezurunuon por klareco. Ekzemple:

- la acua; alga acua; **tre tases de** acua – la akvo; iom da akvo; tri tasoj da akvo
- lenio; multe lenio; **du pesos de** lenio – ligno; multe da ligno; du pecoj da ligno

Nenombreblajn substantivojn oni povas tamen uzi nombreble. Ili tiam prezentas apartajn ekzemplojn aŭ okazojn:

- Du **cafes**, per favore. – Du kafojn, mi petas.
- Me ia proba multe **cesos**. – Mi gustumis multajn fromaĝojn.
- On no pote compara la **belias** de Paris e Venezia. – Oni ne povas kompari la belecojn de Parizo kaj Venecio.

3.3. Sekso

Substantivoj kutime ne indikas sian sekson. Por distingi la seksojn, oni uzas la adjektivojn **mas** kaj **fema**:

- **un cavalo mas** – virĉevalo
- **un cavalo fema** – ĉevalino

Sed ĉe kelkaj vortoj por parencoj, oni indikas virojn per **-o** kaj inojn per **-a**:

- **avo, ava** – avo, avino
- **fio, fia** – filo, filino
- **neto, neta** – nepo, nepino
- **sobrino, sobrina** – nevo, nevino
- **sposo, sposa** – edzo, edzino
- **tio, tia** – onklo, onklino
- **xico, xica** – knabo, knabino

Krome, ĉe kelkaj paroj oni uzas malsamajn vortojn por la du seksoj:

- **cavalor, dama** – kavaliro, damo
- **dio, diva** – dio, diino
- **om, fem** – viro, virino
- **padre, madre** – patro, patrino
- **re, rea** – reĝo, reĝino
- **senior, seniora** – sinjoro, sinjorino
- **frate, sore** – frato, fratino

La malofta sufikso **-esa** formas la inan varianton de kelkaj historiaj sociaj roloj:

- **abade, abadesa** – abato, abatino
- **baron, baronesa** – barono, baronino
- **conte, contesa** – grafo, grafino

- **duxe, duxesa** – duko, dukino
- **imperor, imperoresa** – imperiestro, imperiestrino
- **marci, marcesa** – markizo, markizino
- **prinse, prinsesa** – princo, princino

3.4. Substantivaj vortgrupoj

Substantiva vortgrupo konsistas el substantivo kaj ties modifiloj: difiniloj, kiuj staras antaŭ la substantivo, kaj adjektivoj kaj prepoziciaj vortgrupoj, kiuj sekvas ĝin.

La du plej gravaj substantivaj vortgrupoj en frazo estas la **subjekto** kaj la **objekto**. La subjekto antaŭas la verbon, kaj la objekto sekvas la verbon. Aliajn substantivajn vortgrupojn oni kutime enkondukas per prepozicioj por klari ilian rolon.

Substantiva vortgrupo devas normale enhavi difinilon – eble nur la pluralmontrilon **-s**. Sed tiu ĉi regulo ne aplikas al propraj nomoj, al la nomoj de semajntagoj, monatoj, kaj lingvoj, kaj al nenombreblaj substantivoj:

- **Desembre** es calda en **Australia**. – Decembro estas varma en Aŭstralio.
- **Nederlandes** es me lingua orijinal. – La nederlanda estas mia origina lingvo.
- Me gusta **pan**. – Mi ŝatas panon.

Oni ofte malstreĉas la regulon ankaŭ, kiam la substantiva vortgrupo sekvas prepozicion, aparte en fiksjaj esprimoj:

- El es la comandor **de polisia**. – Li estas la policestro.
- Me no gusta come **bur de aracide**. – Mi ne ŝatas manĝi ternuksbuteron.
- Nos vade **a scola**. – Ni iras al la lernejo.
- Acel es un problem **sin solve** en matematica. – Tio estas sensolva problemo en matematiko.
- Un virgula pare nesuada **per claria**. – Komo ŝajnas necesa por klareco.

Adjektivo aŭ difinilo povas esti modifita de antaŭmetita adverbo. Ĉar adverboj aspektas kiel adjektivoj, sinsekvajn adjektivojn oni kutime apartigas per komoj aŭ **e**. Parole, la frazmelodio klarigas la diferencon:

- **Sola un** poma **multe putrida** ia resta. – Restis nur tre putra pomo.
- Me ia encontra un fem **bela inteligente**. – Mi renkontis virinon bele inteligentan.
- Me ia encontra un fem **bela, joven, e inteligente**. – Mi renkontis virinon belan, junan, kaj inteligentan.

Foje substantivo nur simbolas iun ajn membron de sia klaso. En tiaj okazoj ne multe gravas, ĉu oni uzas **la** aŭ **un**, aŭ ĉu la substantivo estas plurala aŭ singulara:

- **La arpa** es un instrumento musical. – La harpo estas muzikilo.
- **Un arpa** es un instrumento musical. – Harpo estas muzikilo.
- **Arpos** es instrumentos musical. – Harpoj estas muzikiloj.

Pronomo estas aparta varianto de substantiva vortgrupo. Normale oni ne povas modifi pronomojn.

3.5. Apozicio

Oni diras, ke du substantivaj vortgrupoj estas en **apozicio**, kiam unu rekte sekvas la alian kaj ambaŭ prezentas la saman ulon aŭ aĵon:

- la rio **Amazon** – la rivero Amazono

- la mar **Pasifica** – la oceano Pacifiko
- la isola **Skye** – la insulo Skye
- la Universia **Harvard** – la Universitato Harvard
- la Funda **Ford** – la Fondaĵo Ford
- re **George 5** – reĝo Georgo la 5-a
- san **Jacobo major** – Sankta Jakobo la pli aĝa
- Piotr **la grande** – Petro la Granda
- me ami **Simon** – mia amiko Simon
- la parola '**inverno**' – la vorto 'inverno'
- la libro **La prinse peti** – la libro *La eta princo*
- un arbor **eucalipto** – eŭkalipta arbo

Akronimoj kaj unuopaj literoj povas rekte sekvi substantivon por modifi ĝin:

- La disionario es ance disponible como un fix **PDF**. – La vortaro disponeblas ankaŭ kiel PDF-dosiero.
- El ia porta un camisa **T** blu de escota **V**. – Ŝi portis bluan T-ĉemizon kun V-forma dekoltaĵo.

Speciala okazo rilatas al la verbo **nomi** (kiu signifas 'nomi'):

- Nos ia nomi el **Orion**. – Ni nomis lin Oriono.
- Me nomi esta forma **un obelisce**. — Mi nomas ĉi tiun formon obelisko.

4. Difiniloj

Difinilo estas vorto, kiu modifas substantivon por priskribi ties identecon kaj kvanton. Krom la pluralmontrilo **-s** (kiun oni rigardas kiel difinilon en LFN), la difiniloj staras ĉiam antaŭ la substantivo.

Ekzistas pluraj malsamaj klasoj de difinilo. Tipa ekzemplo de ĉiu klaso estas: **tota, la, esta, cual, cada, me, multe, otra**.

4.1. Antaŭdifiniloj

Tota signifas 'ĉiom da' aŭ 'ĉiuj'. Ĝi indikas la tutan kvanton de tio, kion la substantivo esprimas. Se la substantivo nombreblas, ĝi estu plurala. Malsimile de **cada**, **tota** traktas la tuton kiel simplan aron, kaj ne kiel apartajn individuojn:

- **Tota linguas** es absurda. – Ĉiuj lingvoj estas absurdaj.
- Me va ama tu per **tota tempo**. – Mi amos vin per ĉiom da tempo / la tuto de la tempo.
- La lete ia vade a **tota locas**. – La lakto iris ĉiudirekten.

Ambos signifas 'ambaŭ'. Oni povas uzi ĝin anstataŭ **tota**, kiam oni scias, ke la tuta kvanto estas nur du. La substantivo estu plurala:

- **Ambos gamas** es debil. – Ambaŭ kruroj estas malfortaj.

Semantike, **tota** kaj **ambos** ne malsamas ol kvantaj difiniloj, sed oni traktas ilin kiel apartan klason pro ilia sintakso: ili staras antaŭ ĉiu alia difinilo en substantiva vortgrupo, inkluzive de **la**.

Oni povas ilin uzi ankaŭ kiel pronomojn.

4.2. Artikoloj

LFN havas du **artikolojn** – la difina artikolo **la**, kaj la nedifina artikolo **un**. ‘Difina’ ĉi tie signifas, ke la substantivo esprimas ion ‘jam difinitan’, kaj ke ĝi do ne esprimas ion novan.

La enkondukas substantivon, kiu indikas iun aŭ ion, pri kiu la aŭskultanto jam konscias. Oni uzas ĝin en la jenaj specoj de situacio:

Oni jam menciis la aferon:

- Me ia compra un casa. **La casa** es peti. – Mi aĉetis domon. La domo estas malgranda.

La aŭskultanto povas facile diveni, ke la afero ekzistas:

- Me ia compra un casa. **La cosina** es grande. – Mi aĉetis domon. La kuirejo estas granda.

La cetero de la frazo specifas la aferon sufiĉe bone:

- El ia perde **la numeros** de telefon de se amis. – Ŝi perdis la telefonnumerojn de siaj amikoj.

La aŭskultanto povas rekte percepti la aferon:

- **La musica** es bela, no? – La muziko belas, ĉu ne?

La afero estas bone konata al ĉiuj. Tio inkluzivas studokampojn kaj abstraktajn substantivojn:

- **La luna** es multe distante de la tera. – La luno estas tre malproksima de la tero.
- Me no comprende **la matematica**. – Mi ne komprenas matematikon.
- El ama **la cafe**. – Ŝi amas kafon.
- La felisia es plu importante ca **la ricia**. – Feliĉo pli gravas ol riĉo.

Un enkondukas singularan substantivon, kiu esprimas ion, pri kiu la aŭskultanto ankoraŭ *ne* konscias. Oni ne uzas ĝin kun pluralaj aŭ nenombreblaj substantivoj. (Simila difinilo ne ekzistas en Esperanto. Sed **un** funkcias ankaŭ kiel kvanta difinilo kun la signifo ‘unu’.)

- Me vole leje **un libro**. – Mi volas legi libron.
- **Un gato** ia veni en la sala. – Kato venis en la ĉambron.

Iuj lingvoj havas partitivan artikolon, kiu indikas nespecifican kvanton de nenombrebla substantivo.

LFN uzas **la**, aŭ **de**, aŭ neniun ajn artikolon:

- Me gusta **la cafe**. – Mi ŝatas kafon / Mi ŝatas la kafon.
- Me gusta **cafe**. – Mi ŝatas kafon.
- Me bevi **de cafe**. – Mi trinkas iom da kafo.
- Me bevi **cafe**. – Mi trinkas kafon.

4.3. Montraj difiniloj

La **montraj difiniloj** gestas al tio, kion la substantivo esprimas, lokante ĝin en tempo aŭ spaco aŭ la teksto mem.

Esta signifas ‘ĉi tiu’. Ĝi similas al **la**, sed montras ion proksiman al la parolanto, ĉu fizike, ĉu metafore:

- Me posese **esta casa**. – Mi posedas ĉi tiun domon.
- **Esta libros** es merveilleosa. – Tiuj ĉi libroj estas mirindaj.
- Me gusta **esta cafe**. – Mi ŝatas ĉi tiun kafon.
- **Esta mense** ia es difisil. – Ĉi tiu monato malfacilis.
- **Esta frase** conteni sinco parolas. – Ĉi frazo enhavas kvin vortojn.

Acel signifas ‘tiu’. Ankaŭ ĝi similas al **la**, sed montras ion malproksiman de la parolanto, aŭ almenaŭ pli malproksiman ol **esta**:

- **Acel xico** regarda **acel xicas**. – Tiu knabo rigardas tiujn knabinojn.
- Atenta denova en **acel modo**. – Provu denove tiumaniere.
- **Acel torta** es noncomable. – Tiu kuko estas nemanĝebla.

Oni povas ŝanĝi **esta** kaj **acel** al pronomoj.

4.4. Demandaj difiniloj

La **demandaj difiniloj** estas unu maniero por krei demandojn.

Ce demandas ‘kiu’ aŭ ‘kia’ el ĉiuj, kiuj ekzistas:

- **Ce animal** es acel? – Kiu/kia besto estas tio?
- **Ce vegetales** es la plu bon? – Kiuj legomoj plej bonas?

Cual demandas ‘kiu’ el limigita aro da ebloj:

- Tu veni de **cual pais**? – De kiu lando vi venas?
- **Cual fenestras** es rompeda? – Kiuj fenestroj estas rompita?
- **Cual pinta** tu prefere? – Kiun farbon vi preferas?

Cuanto demandas ‘kiom da’, ĉu kun nombrebla substantivo, ĉu kun nenombrebla:

- **Cuanto casas** es en tu strada? – Kiom da domoj estas sur via strato?
- **Cuanto pan** tu pote come? – Kiom da pano vi povas manĝi?

Oni uzas **ce**, **cual**, kaj **cuanto** ankaŭ kiel pronomojn.

4.5. Elektaj difiniloj

La **elektaj difiniloj** elektas specifajn individuojn el la tuta aro:

- **cada** – ĉiu
- **cualce** – iu ajn
- **alga** – iuj, iom da, kelkaj, kelke da
- **no** – neniu, neniom da
- **sola** – sola, solaj

Cada signifas ‘ĉiu’, se oni rigardas la erojn laŭvice kiel apartajn individuojn. La substantivo estu nombrebla sed singulara:

- **Cada can** ave un nom. – Ĉiu hundo havas nomon.
- Me no ia leje **cada parola**. – Mi ne legis ĉiun vorton.
- Tu fa la mesma era a **cada ves**. – Vi faras la saman eraron ĉiufoje.

Cualce signifas ‘iu ajn’ – ne gravas, kiun oni elektos. La substantivo estas kutime nombrebla:

- Prende **cualce carta**. – Elektu iun ajn karton.
- **Cualce contenedores** va sufici. – Iuj ajn ujoj suficios.

Alga indikas, ke oni ne specifikas la identecon de tio, kion la substantivo esprimas:

- Me ia leje acel en **alga libro**. – Mi legis tiun en iu libro.
- Cisa me va reveni a **alga dia**. – Eble mi revenos iun tagon.

- **Alga cosa** es rompeda. – Io estas rompita.

Kiam oni uzas ĝin kun substantivo nenombrebla, aŭ substantivo nombrebla kaj plurala, **alga** indikas, ke oni ne specifas ne nur la identecon, sed ankaŭ la kvanton. Ofte oni subkomprenas, ke la nespecifa kvanto estas relative malgranda – alie oni dirus **multe** – sed ne tiom emfaze malgranda kiel ĉe **poca**:

- Me va leje **alga libros**. – Mi legos kelkajn librojn.
- **Alga polvo** ia cade de la soffito. – Iom da polvo falis de la plafono.
- El ave **alga pan** en se sesto. – Ŝi havas iom da pano en sia korbo.

No signifas ‘neniu’ aŭ ‘neniom da’. Ĝi indikas nulan kvanton (aŭ la neekziston) de tio, kion la substantivo esprimas:

- Me ave **no arbores** en me jardin. – Mi havas neniujn arbojn / Mi ne havas arbojn en mia ĝardeno.
- Tu va senti **no dole**. – Vi sentos neniun doloron.
- **No arbor** es plu alta ca la tore Eiffel. – Neniu arbo estas pli alta ol la Eiffel-turo.
- Me ia encontra **no person** en la parce. – Mi renkontis neniun (homon) en la parko.

Sola signifas ‘sola’ – ekzistas aŭ gravas nur tiu ĉi kaj ne aliaj:

- El es **la sola doktor** en la vila. – Li estas la sola kuracisto en la urbo.
- Estas es **la sola du parolas** cual nos no comprende. – Ĉi tiuj estas la solaj du vortoj, kiujn ni ne komprenas.
- Me va destrui la mur con **un sola colpa**. – Mi detruos la muron per unu sola bato.

Oni uzas ĉi tiujn difinilojn, escepte de **no** e **sola**, ankaŭ kiel pronomojn. Ili formas ankaŭ la specialajn pronomojn **cadun**, **cualcun**, **algun**, kaj **nun**, kiuj indikas *homojn*. Por indiki *aĵojn*, oni simple sekvas la difinilon per **cosa**.

4.6. Posedaj difiniloj

La **posedaj difiniloj** estas la personaj pronomoj post la vorto **la**:

- **La me gato** ia come un mus. – Mia kato manĝis muson.
- Me gusta multe **la tu dansa**. – Mi multe ŝatas vian dancon.
- **La nos ecipo** va gania la premio. – Nia teamo gajnos la premion.
- **La me desira** es forte. – Mia deziro esta forta.

Kiam neniuj miskompreno eblas – ekzemple antaŭ substantiva radiko – oni povas ellasi la vorton **la**. Posedon oni povas indiki ankaŭ per tia esprimo kiel **de me**:

- Esta es **me casa**. – Ĉi tio estas mia domo.
- Acel es **la casa de tu**. – Tio estas via domo.

La triapersona poseda difinilo estas **la se**, egale kiam la responda pronomo estus **el**, **lo**, **los**, **on**, aŭ **se**. Denove oni povas ellasi la vorton **la**, kiam neniuj miskompreno eblas:

- La ipopotamo abri **(la) se boca**. – La hipopotamo malfermas sian buŝon.
- Nos regarda **(la) se dentes**. – Ni rigardas ĝiajn dentojn.

4.7. Kvantaj difiniloj

Kvantaj difiniloj helpas esprimi la kvanton de tio, kion la substantivo indikas:

- **-s** – **-j** (*pluralmontrilo*)

- **un** – unu
- **du, tre, cuatro...** – du, tri, kvar...
- **multe** – multaj, multe da
- **poca** – malmultaj, malmulte da
- **plu** – pli multaj, pli multe da
- **la plu** – plej multaj, plej multe da
- **min** – malpli multaj, malpli multe da
- **la min** – malplej multaj, malplej multe da

La pluralmontrilo **-s** estas la plej baza kvanta difinilo. Substantiva vortgrupo, kiu inkluzivas pluralan substantivon, bezonas nenium alian difinilon:

- Me va leje **libros**. – Mi legos librojn.
- Me va leje **la libros**. – Mi legos la librojn.

Krom esti la nedifina artikolo, **un** estas la nombro ‘unu’. Ĝi indikas unuopan kvanton de tio, kion la substantivo esprimas. La substantivo estu tial nombrebla sed singulara:

- Me ave **un frate** e **du sores**. – Mi havas unu fraton kaj du fratinojn.

Simile, la aliaj nombrovortoj – **du, tre, cuatro**, etc – estas kvantaj difiniloj.

- Me ave **tre gatos** obesa. – Mi havas tri dikajn katojn.
- Me ave **cuatro plu anios** ca me frate. – Mi estas kvar jarojn pli aĝa ol mia frato.

Multe signifas ‘multaj’ aŭ ‘multe da’. Ĝi indikas grandan kvanton de tio, kion la substantivo esprimas, kaj oni uzas ĝin kun nombreblaj kaj nenombreblaj substantivoj:

- Esta casa ia sta asi per **multe anios**. – Ĉi tiu domo staris ĉi tie multajn jarojn.
- La pijones come **multe pan**. – La kolomboj manĝas multe da pano.

Poca estas la malo de **multe**, kaj indikas malgrandan kvanton. Ĝi signifas ‘malmultaj’ aŭ ‘malmulte da’:

- Me reconose **poca persones**. – Mi rekonas malmultajn homojn. (*vere ne multajn*)
- El pote dona **poca aida**. – Li povas doni malmulte da helpo. (*vere ne multe*)
- *Komparu:* Me pote leje **alga parolas**. — Mi povas legi kelkajn vortojn. (*malgrandan nombron*)

Plu signifas ‘pli multaj’ aŭ ‘pli multe da’. Ĝi indikas pli grandan kvanton de tio, kion la substantivo esprimas, kaj oni uzas ĝin kun nombreblaj kaj nenombreblaj substantivoj. **La plu** signifas ‘plej multaj’ aŭ ‘plej multe da’ – la plej grandan kvanton:

- Tu ave **plu libros** ca me. – Vi havas pli multe da libroj ol mi.
- **La plu linguas** es bela. – Plej multaj lingvoj estas belaj.
- **Plu pan** es en la cosina. – Pli da pano estas en la kuirejo.
- **La plu fango** es repulsante. – Plej multe da koto estas abomeninda.

Min estas la malo de **plu**, kaj signifas ‘malpli multaj’ aŭ ‘malpli multe da’. Ĝi indikas pli malgrandan kvanton, kaj oni uzas ĝin kun nombreblaj kaj nenombreblaj substantivoj. **La min** signifas ‘malplej multaj’ aŭ ‘malplej multe da’:

- Me desira **min vejetales** ca el. – Mi deziras malpli da legomoj ol ŝi.
- Tu ia leje **la min libros** de cualcun ci me conose. – Vi legis la plej malmultajn librojn el iu ajn, kiun mi konas.
- El ave **min interesa** a cada dia. – Li havas ĉiutage malpli multe da intereso.

Oni povas ŝanĝi ĉiun kvantan difinilon, escepte de **no**, al pronomo.

4.8. Similecaj difiniloj

Tri kromaj difiniloj temas pri simileco kaj malsameco:

La mesma signifas ‘sama’. Normale oni ne povas ellasi la vorton **la**, kvankam oni povas ŝanĝi ĝin al **esta** aŭ **acel** por aldoni emfazon:

- Tu porta **la mesma calsetas** como me. – Vi portas la samajn ŝtrumpetojn kiel mi.
- La gera ia comensa en **la mesma anio**. – La milito komenciĝis en la sama jaro.
- Nos va reveni a **esta mesma tema** pos un semana. – Ni revenos al tiu ĉi sama temo post unu semajno.

Otra signifas ‘alia’ aŭ ‘ankoraŭ unu aŭ iom da’.

- Nos ave aora esta **tre otra problemes**. – Ni havas nun ĉi tiujn tri aliajn problemojn.
- **La otra solve** ia es plu bon. – La alia solvo pli bonis.
- Tu ave **otra pan?** – Ĉu vi havas alian panon?

Tal signifas ‘tia’ – de tiu aŭ tiu ĉi speco:

- Me construi un macina de tempo. – Mi konstruas tempomaŝinon.
 - **Tal cosas** es nonposable. – Tiaj aferoj ne eblas.
- Me xerca un abeor. – Mi serĉas abeliston.
 - Me no conose **un tal person**. – Mi ne konas tian homon.
- Tu vole jua a futbal con nos? – Ĉu vi volas ludi futbalon kun ni?
 - Me prefere evita **tal eserse**. – Mi preferas eviti tian ekzercon.
- Tu ave plu libros como estas? – Ĉu vi havas pli da libroj kiel ĉi tiuj?
 - Si, me ave du otra **tal libros**. – Jes, mi havas du aliajn librojn ĉi tiajn.

4.9. Ordo de difiniloj

La difiniloj sekvas regulan ordon:

- La antaŭdifiniloj **tota** kaj **ambos**, se ili ĉeestas, staras antaŭ ĉiuj aliaj.
- Poste venas artikolo, montra difinilo, demanda difinilo, elekta difinilo, aŭ poseda difinilo. Normale ne pli ol unu tia difinilo troviĝas en substantiva vortgrupo.
- Post tio, oni povas trovi kvantajn difinilojn aŭ similecajn difinilojn.
- La adjektivoj **bon** kaj **mal**, kvankam ne mem difiniloj, kutime staras antaŭ la substantivo, post iuj ajn difiniloj.

Ekzemple:

- El ia colie **se poca posesedas** e parti. – Ŝi kolektis siajn malmultajn posedaĵojn kaj foriris.
- Nos no ia tradui ancora **acel otra cuatro frases**. – Ni ankoraŭ ne tradukis tiujn aliajn kvar frazojn.
- **Tota la omes** ia vade a la costa. – Ĉiuj viroj iris al la marbordo.

5. Pronomoj

Pronomo estas vorto, kiu anstataŭas pli longan substantivan vortgrupon.

5.1. Personaj pronomoj

- **me** – mi, min
- **tu** – vi, vin (*unu persono*)
- **el** – li, ŝi, lin, ŝin
- **lo** – ĝi, ĝin
- **nos** – ni, nin
- **vos** – vi, vin (*pli ol unu persono*)
- **los** – ili, ilin

Tu estas singulara kaj **vos** estas plurala en ĉiuj situacioj, kaj formalaj kaj neformalaj.

El estas uzata por indiki homojn kaj tiajn bestojn kiel mamuloj kaj birdoj. Oni povas ĝin apliki metafore ankaŭ al aliaj bestoj, robotoj, la luno, ŝtormoj, ktp.

Lo estas uzata por indiki aĵojn, simplajn bestojn, ideojn, konceptojn, ktp.

Los estas uzata kiel la pluralo de kaj **el** kaj **lo**.

El ne distingas sekson. Propraj nomoj, kaj mallongaj vortgrupoj kiel la om, la fem, la xica, kaj la xico, estas bonaj alternativoj por sekshavaj pronomoj. La cosa, esta, kaj acel estas bonaj alternativoj por ‘ĝi’:

- Do es Joana? **La xica** es en la jardin. – Kie estas Joanna? La knabino (= ŝi) estas en la ĝardeno.
- Do es me come de matina? **Acel** es en la cosina. – Kie estas mia matenmanĝo? Tio (= ĝi) estas en la kuirejo.

Personan pronomon oni povas sekvigi per rilata subfrazo. Se la signifo restas klara, oni povas ellasi la pronomon, lasante la rilatan pronomon fari duoblan laboron:

- El recorda sempre la nomes de **los ci** el ia encontra. – Li ĉiam memoras la nomojn de tiuj, kiujn li renkontis.
- Me respeta **tu, ci** es tan saja. – Mi respektas vin, kiu estas tiel saĝa.
- **El ci** osa, gania. – Tiu, kiu aŭdacas, gajnas.
- **Ci** osa, gania. – Kiu aŭdacas, gajnas.

On estas ĝenerala nedifina pronomo, kiel ‘oni’ en Esperanto. Ĝi indikas ‘homoj ĝenerale’ aŭ ‘iu arbitra homo’. Ĝi ofte evitas la bezonon de pasiva verbo:

- **On** dise ce tu va parti. – Oni diras, ke vi foriros.
- **On** debe repete la verbo. – Oni devus ripeti la verbon. / La verbo devus esti ripetita.

Se estas la refleksiva pronomo por la tria persono, kaj singulare kaj plurale. Ĝi indikas la subjekton de la aktuala verbo, sed estas mem neniam la subjekto:

- El limpi **se**. – Ĝi purigas sin.
- Los lava **se**. – Ili lavas sin.

La pronomojn **me, tu, nos, vos**, kaj **se** oni uzas senŝanĝe kiel posedajn difinilojn (‘mia’, ‘via’, ktp), sed LFN ne havas posedajn pronomojn (‘la mia’, ‘la via’, ktp). Anstataŭe oni uzas vortgrupojn kiel **el de tu, los de nos**, aŭ simple ripetas la koncernan substantivon kun la taŭga poseda difinilo:

- Me ia trova me libros, ma tu no ia trova **tu libros**. – Mi trovis miajn librojn, sed vi ne trovis viajn librojn.
- Me ia trova me libros, ma tu no ia trova **los de tu**. – Mi trovis miajn librojn, sed vi ne trovis la viajn.
- Tu jueta es plu bon ca **me jueta**. – Via ludilo estas pli bona ol mia ludilo.
- Lo es ance plu grande ca **lo de me**. – Ĝi estas ankaŭ pli granda ol la mia.
- No toca acel jueta! Lo no es **de tu**. – Ne tuŝu tiun ludilon! Ĝi ne estas via!

5.2. Difinilaj pronomoj

Ĝuste kiel oni povas ŝanĝi adjektivon al substantivo, tiel oni povas ŝanĝi plej multajn difinilojn al pronomoj. La pronomoj **esta**, **acel**, kaj **alia** povas akcepti la pluraligan **-s**:

- **esta**, **estas** – ĉi tiu, ĉi tiuj
- **acel**, **aceles** – tiu, tiuj
- **otra**, **otras** – alia, aliaj
- **cualce** – iu ajn
- **cada** – ĉiu (*individue*)
- **alga** – iuj, iom, kelkaj
- **multe** – multaj, multe
- **poca** – malmultaj, malmulte
- **plu** – pli multaj, pli multe
- **la plu** – plej multaj, plej multe
- **min** – malpli multaj, malpli multe
- **la min** – malplej multaj, malplej multe
- **tota** – ĉio, ĉiom, ĉiuj (*kune*)
- **ambos** – ambaŭ

Ekzemploj:

- **Estas** aspeta bela! – Ĉi tiuj aspektas bele!
- Prende **cualce**. – Prenu iun ajn (el aro).
- Me no vole judi, car me gusta egal **cada**. – Mi ne volas juĝi, ĉar mi ŝatas ĉiun egale.
- Me vole grasia **cada de esta persones**. – Mi volas danki ĉiun el tiuj ĉi homoj.
- **Alga** pensa ancora ce la mundo es plata. – Kelkaj (homoj) ankoraŭ pensas, ke la mondo estas plata.
- Tu ia versa mal la vino. **Alga** es sur la table. – Vi malbone verŝis la vinon. Iom estas sur la tablo.
- **Multe** de nos es programores. – Multaj el ni estas programistoj.
- Me no ia regarda **multe de acel filmas**. – Mi ne rigardis multajn el tiuj filmoj.
- Me reconose **poca** de la persones en la popla. – Mi rekonas malmultajn de la homoj en la publiko.
- **Plu** va ariva pronto. – Pli multaj alvenos baldaŭ.
- Alga parolas es clar, ma on no pote leje fasil **la plu**. – Iuj vortoj estas klaraj, sed oni ne povas facile legi la plej multajn.

- Tu ave **min** ca me. – Vi havas pli malmulte ol mi.
- Me vole bonveni **tota de vos**. – Mi volas bonvenigi ĉiujn el vi / vi ĉiujn.
- Me ia compra sinco libros nova, ma me ia lasa **tota** en la bus. – Mi aĉetis kvin novajn librojn, sed mi lasis ĉiujn en la buso.
- **Ambos** de la infantes jua felis. – Ambaŭ el la infanoj ludas feliĉe.

La nombrovortojn oni povas uzi kiel pronomojn por indiki grupojn de specifa grandeco. Tiuj pronomoj kutime ne akceptas la pluraligan **-s** kaj ne bezonas difinilojn:

- **Tre** de me amis va ariva a esta sera. – Tri el miaj amikoj alvenos ĉi-vespere.
- Cuanto pizas tu ia come? – Kiom da picoj vi manĝis?
 - **Cuatro!** – Kvar!
- La **cuatro** de nos va come en junta. – Ni kvar manĝos kune.
- **Un** de me gatos manca. – Mankas unu el miaj katoj.
- La **tre** ia abita en la mesma aparte. – La tri loĝis en la sama apartamento.

Por indiki neprecizajn oblojn de nombroj kiel **sentos**, **mil**, aŭ **milion**, oni aldonas la pluraligan **-s**:

- Ia ave **miles** de persones a la conserta. – Milo da homoj ĉeestis la koncerton.
- A cada anio, **milliones** migra a otra pais. – Ĉiujare milionoj migras en aliajn landojn.
- On ia vacui **miles de plu** persones de locas inondada par la deluvias. – Oni evakuis milojn da kromaj homoj el regionoj superakvitaj de la inundoj.
- On pote fatura **plu sentos** per servi. – Oni povas pagigi pliajn centojn kontraŭ servado.

Oni ne povas ŝanĝi **la** al pronomo. Oni uzas **el** kaj **los** anstataŭe:

- La casa de me padre es plu grande ca **el** de me frate. – La domo de mia patro estas pli granda ol tiu de mia frato.
- El es ance plu grande ca **lo** cual me intende compra. – Ĝi estas ankaŭ pli granda ol tiu, kiun mi intencas aĉeti.

Oni ne povas uzi **no** kiel pronomon, sed ĝi ja formas **nun** kaj **no cosa**. Ankaŭ la nombrovorton **zero** oni povas uzi kiel pronomon.

La idiomata esprimo **la un la otra** signifas ‘unu la alian’. Ĝi havas variantojn kiel **la un o la otra** (unu aŭ la alia), **la un pos la otra** (unu post alia), kaj **la un sur la otra** (unu sur alia):

- La xicos colpa **la un la otra**. – La knaboj batas unu la alian.
- Me pila me crepes **la un sur la otra**. – Mi amasigas miajn krespojn unu sur alian.

5.3. Demandaj kaj rilataj pronomoj

LFN havas tri pronomojn, kiujn oni uzas por krei demandojn:

- **ce?** – kio? (= **ce cosa**, **cual cosa?**)
- **cual?** – kiu? (*ĝenerale*)
- **ci?** – kiu? (= **ce person**, **cual person?**)

Kvankam **ce** kaj **cual** estas kaj difiniloj kaj pronomoj, **ci** estas nur pronomo, kaj oni ne uzu ĝin kiel difinilon.

Ekzemploj:

- **Cual** tu gusta? – Kiun (el ĉi tiuj ebloj) vi ŝatas?
- **Cual** tu prefere, la rojas o la verdes? – Kiujn vi preferas, la ruĝajn aŭ la verdajn?

- **Ci** vole es un milionor? – Kiu volas esti milionulo?
- Tu vade a la sinema con **ci**? – Kun kiu vi iras al la kinejo?
- **Ce** es en la caxa? – Kio estas en la skatolo?
- Vos prefere **ce**? – Kion vi preferas?

Cual e **ci** tri funkcias ankaŭ kiel rilataj pronomoj, enkondukante rilatan subfrazon:

- **cual** – kiu, kiun
- **ci** – kiu, kiun (= **la person cual...**)

La rilata pronomo por homo estas **ci**. La rilata pronomo por aĵo estas **cual**:

- Esta es la fem de **ci** me ia compra me auto. – Ĉi tiu estas la virino, de kiu mi aĉetis mian aŭton.
- La fem de **ci** me ia oblida se nom es denova a la porte. – La virino, kies nomo mi forgesis, estas denove ĉe la pordo.
- A, vide la patetas **ci** segue se madre! – Ha, vidu la anasidojn, kiuj sekvas sian patrinon!
- La libro **cual** me leje es tro longa. – La libro, kiun mi legas, tro longas.
- La casa en **cual** nos abita es tro peti. – La domo, en kiu ni loĝas, estas tro malgranda.
- La superstisios – me gusta esta parola! – **cual** me ia investiga es riabe. – La superstiĉoj – mi ŝatas tiun vorton! –, kiujn mi esploris, estas ridindaj.
- El esperia un sonia **cual** el teme. – Ŝi spertas sonĝon, kiun ŝi (ankaŭ) timas.
- *Komparu*: El esperia un sonia ce el teme. – Ŝi spertas sonĝon, ke ŝi timas. (Ŝi timas en la sonĝo.)

5.4. Aliaj pronomoj

Ekzistas kvar specialaj pronomoj por indiki homojn. Oni uzas ilin nur singulare:

- **algun** – iu (homo) (= **alga un, alga person**)
- **cualcun** – iu ajn (homo) (= **cualce un, cualce person**)
- **cadun** – ĉiu (homo, individue) (= **cada un, cada person**)
- **nun** – neniu (homo) (= **no un, no person**)

Ekzemploj:

- **Algun** entre nos es la asasinor. – Iu inter ni estas la murdinto.
- Dise acel broma a **cualcun**, e el va rie. – Diru tiun ŝercon al iu ajn, kaj tiu ridos.
- **Cadun** debe reseta un premio. – Ĉiu devas ricevi premion.
- Me senta en la atrio per un ora, e **nun** ia parla a me. – Mi sidas unu horon en la vestiblo, kaj neniu parolis al mi.

La respondaĵoj de **algun**, **cualcun**, **cadun**, kaj **nun** por aĵoj estas **alga cosa** (io), **cualce cosa** (io ajn), **cada cosa** (ĉiu aĵo, individue), kaj **no cosa** (nenio).

5.5. Pronomaj vortgrupoj

Pronomojn oni normale ne modifas per difiniloj aŭ adjektivoj, sed oni ja povas modifi ilin per prepoziciaj vortgrupoj:

- **Nos en la sindicato** esije plu diretos. – Ni en la sindikato postulas pli da rajtoj.
- **Tota de la lenio** es danada. – Ĉiom el la ligno estas difektita. / La tuta ligno estas difektita.

- **La plu de esta linguas** es difisil. – Plej multaj el ĉi tiuj lingvoj malfacilas.

6. Adjektivoj

Adjektivo estas vorto, kiu modifas la signifon de substantivo. Tipaj adjektivoj prezentas la ecojn aŭ kvalitojn de tio, kion iliaj substantivoj indikas.

En LFN, adjektivoj ne ŝanĝiĝas por montri nombron kaj sekson.

Oni povas tamen reuzi iun ajn adjektivon senŝanĝe kiel substantivon, kies signifo estas ulo aŭ aĵo, kiu havas la econ de tiu adjektivo. La rezulta substantivo obeas la kutimajn regulojn por substantivoj – ĝi pluraliĝas per **-s**, bezonas difinilon, kaj estas modifebla per la propraj adjektivoj:

- Esta anelo es perfeta sirkulo. Lo es **un sirkulo perfeta**. – Ĉi tiu ringo estas perfekte cirkla. Ĝi estas perfekta cirklo.
- Marilyn es un blonde, e seniores prefere **blondes**. – Marilyn estas blondulino, kaj sinjoroj preferas blondulinojn.

6.1. Vortordo

Plej multaj adjektivoj sekvas la substantivon, kiun ili modifas. Sed **bon** ('bona') kaj **mal** ('malbona') staras kutime antaŭ la substantivo, krom se ili mem estas modifitaj:

- un **bon** can – bona hundo
- un can plu **bon** – pli bona hundo (*modifita de plu*)
- la **mal** enfante – la malbona infano
- un **mal** can bon instruida – malbona hundo bone dresita
- **bon** enfantes mal comprendeda – bonaj infanoj malbone komprenitaj

En poezio kaj kanto, aliaj adjektivoj venas foje antaŭ la substantivo.

6.2. Komparo

Komparativajn adjektivojn oni formas per aldono de la averboj **plu** ('pli') kaj **min** ('malpli'). 'Ol' estas **ca**:

- La cosina es **plu calda ca** la jardin. – La kuirejo estas pli varma ol la ĝardeno.
- Esta leto es **min komfortosa ca** me ia provide. – Ĉi tiu lito estas malpli komforta ol mi antaŭvidis.

Superlativajn adjektivojn oni formas per aldono de la adverboj **la plu** ('plej', 'la plej') kaj **la min** ('malplej', 'la malplej'):

- La sol es la ojeto **la plu calda** en la sistem solal. – La suno estas la plej varma objekto en la sunsistemo.
- El ia ave un fia **la plu bela** en la mundo. – Ŝi havis filinon, la plej belan en la mondo.

Oni povas kombini ordan nombrovorton kun la superlativa konstruo:

- Vega es la stela **sinco la plu brilante** en la sielo de note. – Vega estas la kvina plej brila stelo en la nokta ĉielo.
- El ia deveni la om **tre la plu rica** en la mundo. – Li fariĝis la tria plej riĉa viro en la mondo.

Egalecaj komparoj uzas la kombinon **tan... como...** ('tiel... kiel...', 'tiom... kiom...'):

- La arbor ia es **tan alta como** un casa. – La arbo estis tiel alta kiel domo.

- On es **tan** joven **como** on senti. – Oni estas tiel juna, kiel oni sentas sin.

7. Adverboj

Ĝuste kiel adjektivoj estas vortoj, kiuj modifas substantivojn, tiel adverboj estas vortoj, kiuj modifas preskaŭ ĉion ajn alian, ekzemple verbojn, adjektivojn, aliajn adverbojn, difinilojn, prepoziciojn, substantivajn vortgrupojn, kaj eĉ tutajn frazojn. Tipe adverboj informas pri loko, tempo, cirkonstanco, kaŭzo, maniero, aŭ grado.

7.1. Vortordo

En LFN adverboj kaj adjektivoj havas la saman formon. Oni klare distingas ilin per la vortordo: adjektivoj sekvas substantivojn; adverboj sekvas verbojn kaj staras antaŭ aliaj vortoj:

- La om **ia studia atendosa** la testo. – La viro studis la tekston zorge. (*modifas verbon*)
- Me ia veni asi en un tren **riable** lenta. – Mi venis ĉi tien en ridinde malrapida trajno. (*modifas adjektivon*)
- La tren ia move **asurda** lenta. – La trajno movis absurde malrapide. (*modifas alian adverbon*)
- Me no **oia multe bon** tu. – Mi ne aŭdas vin tre bone. (*‘multe’ modifas ‘bon’, kaj ‘multe bon’ modifas ‘oia’*)
- **Cuasi** sento persones ia espeta sur la plataforma. – Preskaŭ cent homoj atendis sur la kajo. (*modifas kvantan difinilon*)
- On ia escava un buco **direta** ante me porte. – Oni fosis truon rekte antaŭ mia pordo. (*modifas prepozicion*)
- **Sola** la manico es rompeta. – Nur la tenilo estas rompita. (*modifas substantivan vortgrupon*)
- **Strana**, el ia porta un balde de pexes. – Strange, li portis sitelon da fiŝoj. (*modifas frazon*)

Adverbo (aŭ adverba vortgrupo), kiu modifas verbon (aŭ la tutan frazon) povas aperi ankaŭ komence de la frazo. Kaj se tio ne kaŭzas konfuzon, oni povas meti adverbon ankaŭ fine de la frazo:

- El dansa **bon**. – Li dancas bone.
- **Pronto** el va cade. – Baldaŭ li falos.
- **Surprendente**, el es un xico **multe** bon. – Surprize, li estas tre bona knabo.
- Me leje **felis** la libro. – Mi legis la libron feliĉe.

7.2. Komparo

Komparo de adverboj funkcias precize kiel komparo de adjektivoj.

7.3. Bazaj adverboj

Krom grandega nombro da adverboj derivitaj de adjektivoj, LFN havas kelkaj vortojn, kiuj estas nur adverboj:

- **cisa** – eble
- **cuasi** – preskaŭ
- **tan** – tiom, tiel (*tiagrade*)
- **tro** – tro

- **asi** – ĉi tie
- **ala** – tie
- **an** – eĉ (*kontraŭ tio, kion oni supozus*)
- **ance** – ankaŭ
- **ancora** – ankoraŭ
- **aora** – nun
- **alora** – tiam
- **ja** – jam
- **nunca** – neniam
- **sempre** – ĉiam
- **pronto** – baldaŭ
- **ier** – hieraŭ
- **oji** – hodiaŭ
- **doman** – morgaŭ

Tan estas uzata en elkrioj:

- Un vista **tan** bela! – Kia bela panoramo!
- **Tan** stonante! – Kiel mirinde!

7.4. Kvantaj adverboj

Oni povas konverti kelkajn difinilojn al adverboj, kiuj indikas, je kiu grado io estas vera:

- **no** – ne
- **alga** – iom
- **multe** – multe
- **poca** – malmulte
- **plu** – pli
- **min** – malpli
- **la plu** – (la) plej
- **la min** – (la) malplej

No kiel adverbo signifas ‘ne’, ‘je neni grado’. Ĝi neas tion, kion ĝi modifas. Kiel aparta okazo, kiam ĝi modifas verbon, ĝi staras *antaŭ* la verbo:

- Los **no** va comprende. – Ili ne komprenos.
- Nos ave **no** sola un orania, ma ance du bananas. – Ni havas ne nur oranĝon, sed ankaŭ du bananojn.
- O, **no** esta problem denova! – Ho, ne tiu ĉi problemo denove!

Alga kiel adverbo signifas ‘iom’, ‘sufiĉe’, ‘je iu grado’:

- Acel es un caso **alga** spesial. – Tio estas iom aparta okazo.
- **Alga** confusada, el ia cade en la lago. – Iom konfuzita, li falis en la lagon.

Multe kiel adverbo signifas ‘multe’, ‘tre’, ‘je alta grado’, ‘en alta kvanto’:

- Me es **multe** coler. – Mi estas tre kolera.

- El ama **multe** la femes. – Li multe amas virinojn.

Poca kiel adverbo signifas ‘malmulte’, ‘iomete’, ‘je malalta grado’, ‘en malalta kvanto’:

- Me deveni **poca** demente. – Mi iomete freneziĝas.
- El core **poca**. – Li kuras iomete.

Plu kaj **min** kiel adverboj signifas ‘pli’ kaj ‘malpli’, ‘je pli alta grado’ kaj ‘je malpli alta grado’, ‘en pli granda kvanto’ kaj ‘en malpli granda kvanto’:

- Tu aspeta **plu** joven ca me. – Vi aspektas pli june ol mi.
- No parla **plu**. – Ne plu parolu.
- Me es **min** contente con la resulta ca me ta prefere. – Mi estas malpli kontenta kun la rezulto, ol mi preferus.

La plu kaj **la min** kiel adverboj signifas ‘plej’ kaj ‘malplej’, ‘je la plej alta grado’ kaj ‘je la plej malalta grado’, ‘en la plej granda kvanto’ kaj ‘en la plej malgranda kvanto’:

- ‘Pardona’ es la parola **la plu** difisil. – ‘Pardonu’ estas la plej malfacila vorto.
- El es la om **la min** interesante en la mundo. – Li estas la malplej interesa homo en la mondo.
- A **la min**, nos ave ancora la un la otra. – Almenaŭ ni ankoraŭ havas unu la alian.

7.5. Demandaj kaj rilataj adverboj

La jenajn adverbojn oni povas uzi plurmaniere:

- **cuando** – kiam
- **do** – kie
- **como** – kiel
- **cuanto** – kiom
- **per ce** – kial

Ili kreas rektajn kaj nerektajn demandojn, kaj ili enkondukas rilatajn subfrazojn. Per etendiĝo de sia rilata uzo, ili kondukas ankaŭ kiel konjunkcioj enkondukantaj adverbajn subfrazojn – ekzemple **cuando** estas tiam mallongigo por **a la tempo cuando**. Oni povas enkonduki ilin ankaŭ per prepozicioj.

Cuando signifas ‘kiam’ (**a cual tempo, en cual tempo**):

- **Cuando** nos va come? – Kiam ni manĝos?
- La enfante demanda **cuando** nos va come. – La infano demandas kiam ni manĝos.
- En la anio **cuando** me ia nase, la clima ia es multe calda. – En la jaro, kiam mi naskiĝis, la vetero tre varmis.
- **Cuando** nos ariva, me va dormi. – (Je la tempo) kiam ni alvenos, mi dormos.
- Nos va canta **ante cuando** nos dansa. – Ni kantos, antaŭ ol ni dancos.
- Nos va dansa **pos cuando** nos canta. – Ni dancos, post kiam ni kantos.
- Nos va dansa **asta cuando** nos adormi. – Ni dancos, ĝis ni endormiĝos.

Do signifas ‘kie’ (**a cual loca, en cual loca**). Kiam oni uzas ĝin kun verbo de moviĝo, **do** ofte signifas ‘kien’:

- **Do** es la can? – Kie estas la hundo?
- Me no sabe **do** nos vade. – Mi ne scias, kien ni iras.

- En la pais **do** me ia nase, la clima es multe calda. – En la lando, kie mi naskiĝis, la vetero tre varmas.
- El ia dormi **do** el sta. – Li dormis, kie li staris.
- Me veni **de do** tu ia visita me. – Mi venas de tie, kie vi vizitis min.
- La polisor ia desinia un sirculo **sirca do** el ia trova la clave. – La policano desegnis cirklon ĉirkaŭ tie, kie ŝi trovis la ŝlosilon.

Como signifas ‘kiel’, ‘kiumaniere’ (**en cual modo**). Ĝi funkcias ankaŭ kiel prepozicio signifanta ‘simile al’, ‘ekzemple’:

- **Como** tu conose me nom? – Kiel vi konas mian nomon?
- Me no comprende **como** tu conose me nom. – Mi ne komprenas, kiel vi konas mian nomon.
- La manera **como** tu pasea es riabile. – La maniero, en kiu vi piediras, estas ridinda.
- Me parla **como** me pensa. – Mi parolas, kiel mi pensas.
- La describe ia difere multe **de como** la loca aspeta vera. – La priskribo multe malsamis, ol kiel la loko vere aspektas.
- Tu oios es **como** los de un falcon. – Viaj okuloj estas kiel tiuj de falko.

Cuanto signifas ‘kiom’ (**en cual cuantia**). Ĝi funkcias ankaŭ kiel kvanta difinilo kun la sama signifo:

- **Cuanto** la orologio costa? – Kiom kostas la horloĝo?
- **Cuanto** tu ia compra? – Kiom vi aĉetis?
- **Cuanto** tu desira esta torta? – Kiom vi deziras ĉi tiun kukon?
- Me va demanda **cuanto** ia ariva. – Mi demandos, kiom alvenis.
- Nos va aida **cuanto** nos pote. – Ni helpos tiom, kiom ni povos.
- Tu conose **cuanto** me ama tu? – Ĉu vi scias, kiom mi amas vin?

Per ce signifas ‘kial’ (plursence: **par cual causa**, **per cual razona**, **con cual intende**). La respondaj konjunkcioj estas **car** (‘ĉar’, ‘pro tio, ke’) and **afin** (‘por ke’, ‘kun la intenco, ke’):

- **Per ce** tu core? – Kial vi kuras?
- La fem ia demanda **per ce** la fenestra es rompida. – La virino demandis, kial la fenestro estas rompita.

8. Verboj

Tipa verbo indikas la okazon aŭ ĉeson de iu ago (kuri, halti), rilato (havi, perdi), aŭ stato (stari, fandi). En LFN, verboj ne ŝanĝiĝas por indiki tiajn aferojn kiel tempo aŭ modo. Anstataŭe oni uzas adverbojn – precipe la tri antaŭverbaĵojn **ia**, **va**, kaj **ta**. Oni povas senŝanĝe reuzi iun ajn verbon kiel substantivon.

8.1. Tempo

La estontan tempon oni markas per **va** (vorto de franca origino). Pasintajn tempojn, inkluzive de la perfekta kaj la pluskvamperfekta, oni markas per **ia** (de ĉabakana origino). Ĉi tiuj estas specialaj adverboj, kiuj staras *antaŭ* la verbo. La prezencon oni ne markas:

- Me **canta**. – Mi kantas.
- Me **va canta**. – Mi kantos.

- Me **ia canta**. – Mi kantis / Mi estas kantinta / Mi estis kantinta.

Rakontoj ofte priskribas aferojn, kiuj okazas en la pasinteco (aŭ en imagata pasinteco), aŭ kies tempa situo tute ne gravas al la leganto. En tiaj okazoj, oni povas ellasi la vorton **ia**.

LFN ne distingas perfektan kaj neperfektajn aspektojn de la verbo (ekz. ‘mi manĝis’, ‘mi estas manĝinta’, ‘mi estis manĝinta’). Oni povas tamen facile klarigi la tempan sinsekvon de du agoj, se oni markas la pli fruan per **ja** (‘jam’):

- Cuando tu ia encontra nos, nos **ia come ja**. – Kiam vi renkontis nin, ni jam manĝis.
- Si tu reveni doman, me **va fini ja** la labora. – Se vi revenos morgaŭ, mi estos (jam) fininta la laboron.
- Si tu **ta explica ja** plu bon la problem, me no ta fa esta era. – Se vi (jam) klarigus la problemon pli bone, mi ne farus tiun ĉi eraron.
- Si me no **ia vide ja** la aparato, me no ta comprende. – Se mi ne jam vidis la aparaton, mi ne komprenus / mi ne estus kompreninta.
- Sempre cuando me ateni la fini de un capitol, me **oblida ja** la titolo. – Kiam ajn mi atingas la finon de ĉapitro, mi (jam) forgesis la titolon.

Oni povas klarigi la tempan sinsekvon alimaniere:

- Me ia come **ante aora**. – Mi manĝis antaŭ nun.
- Me ia come **plu temprana**. – Mi manĝis pli frue.
- Me ia **fini** come. – Mi finis manĝi.
- Me va come **pronto**. – Mi baldaŭ manĝos.
- Me **comensa** come. – Mi komencas manĝi.
- Me va come **pos acel**. – Mi manĝos post tio.
- Me va come **plu tarda**. – Mi manĝos poste.

LFN ne rekte indikas kondiĉan kaj subjunktivan modojn. La ĉeesto de **si** kaj **donce** (‘se’, ‘do’) kutime sufiĉas por sugesti kondiĉan signifon, kaj verboj kiel **duta** (‘dubi’), **vole** (‘voli’), **desira** (deziri), **espera** (‘esperi’), kaj **debe** (‘devi’) ofte sufiĉas por sugesti la subjunktivon.

Tamen, LFN havas nedevidigan partikulon **ta** (de haitia origino), kiun oni povas uzi por indiki, ke io estas nereala, aŭ dubata, aŭ nur ebla aŭ dezirata. **Ta** pote indica ance un demanda cortes. Oni povas uzi ĝin en diversaj situacioj, kie multaj lingvoj uzus subjunktivan aŭ kondiĉan modon, kaj ĝi ofte respondas al la esperanta finaĵo ‘-us’:

- Si me **ta rena** la mundo, cada dia ta es la dia prima de primavera. – Se mi regus la mondon, ĉiu tago estus la unua tago de printempo.
- Si lo no existe, on **ta debe** inventa lo. – Se ĝi ne ekzistus, oni devus inventi ĝin.
- Me duta ce tu **ta dise** acel. – Mi dubas, ke vi dirus tion.
- La mundo **ta es** sempre pasosa! – La mondo estu ĉiam paca!
- Tu **ta dona** la sal, per favore? – Ĉu vi bonvolus doni la salon?
- Nos **ta dansa**! – Ni dancu!

Normale, oni povas uzi nur unu el **va**, **ia**, kaj **ta** kun ĉiu verbo. Escepta kazo estas **ia ta**, kiu samsignifas kiel la kondiĉan preteriton en la latinidaj lingvoj, ‘would have’ en la angla, kaj ‘estus -inta’ en esperanto. Ekzemple, Richard Nixon rimarkigis distre:

- Me **ia ta** es un bon pape. – ‘*I would have made a good pope.*’ (Mi estus estinta bona papo.)

Kiel en esperanto, nereakta parolo retenas la tempon de la rekta diro:

- El ia dise ce la sala **es** fria. = El ia dise: ‘Oji, la sala **es** fria.’ – Li diris, ke la ĉambro estas malvarma. = Li diris: ‘La ĉambro estas malvarma hodiaŭ.’
- El ia demanda esce la sala **es** fria. = El ia demanda: ‘Esce la sala **es** fria?’ – Li demandis, ĉu la ĉambro estas malvarma. = Li demandis: ‘Ĉu la ĉambro estas malvarma?’
- El ia pensa ce la sala **ia es** fria. = El ia pensa: ‘Ier, la sala **ia es** fria.’ – Li pensis, ke la ĉambro estis malvarma. = Li pensis: ‘La ĉambro estis malvarma hieraŭ.’

8.2. Imperativo

La imperativon, aŭ ordonformon de la verbo, oni ne markas. Ĝi malsamas de la prezenco per tio, ke oni ellasas la subjekton. La subjekto estus normale **tu** aŭ **vos**, do la persono(j), al kiu(j) oni parolas. Oni povas uzi **ta** aŭ **ta ce**, se oni bezonas inkluzivi subjekton:

- **Para!** = Haltu!
- **Pardona** me. – Pardonu min.
- **Toca** la tecla de spasio per continua. – Puŝu la spacostangon por daŭrigi.
- **Vade** a via, per favore! = Bonvolu foriri!
- Tu rena **ta veni**. – Venu via regno.
- Ta ce tu rena **veni!** – (Mi deziras, ke) via regno venu!

8.3. Neado

Oni neas verbojn per la adverbo **no**, kiu staras *antaŭ* kaj la verbo kaj **va**, **ia**, aŭ **ta**:

- Me **no labora** oji, e me **no va labora** doman. – Mi ne laboras hodiaŭ, kaj mi ne laboros morgaŭ.
- El **no ia pensa** ce algun es asi. – Li ne pensis, ke iu estas ĉi tie.
- **No traversa** la strada sin regarda. – Ne transiru la straton sen rigardi.

8.4. Participoj

Participo estas verbo uzata kiel adjektivo aŭ adverbo. Verboj formas aktivan particon per **-nte**, kaj pasivan particon per **-da**. Ĉi tiuj estas adjektivoj respondaj al tiuj formeblaj per ‘-anta’ kaj ‘-ita’ (aŭ ‘-ata’) en esperanto, kaj oni povas ilin uzi egale bone kiel adverbojn kaj substantivojn. La aktiva participo implicas normale disvolviĝantan agon, dum la pasiva participo sugestas, ke la ago okazis en la pasinteco:

- Un ruido **asustante** ia veni de la armario. – Timiga bruvo venis de la ŝranko. (*adjektivo*)
- La om **creante** scultas es amirabile. – La viro kreanta skulptaĵojn estas admirinda. (*adjektivo; = la om ci crea scultas*)
- El ia sta **tremante** en la porte. – Ŝi staris tremante en la pordo. (*adverbo*)
- Nos ia colie tota de la **composantes**. – Ni kolektis ĉiun el la komponantoj. (*substantivo*)
- Per favore, no senta sur la seja **rompeda**. – Bonvolu ne sidi sur la rompita seĝo. (*adjektivo*)
- El ia cade **embarasada** tra la seja. – Li falis embarasite tra la seĝo. (*adverbo*)
- Se novela va es un **bonvendeda**. – Ŝia romano estos furoraĵo. (*substantivo*)

La aktiva participo povas havi objekton. Krome, oni povas uzi ĝin kiel komplementon de la verbo **es** por transdoni progresan sencon:

- Me **es** lenta **asorbente** la informa. – Mi estas malrapide sorbanta la informon.

- Me no ia disturba tu, car tu **ia es laborante**. – Mi ne ĝenis vin, ĉar vi estis laboranta.

Sed participa konstruo ofte ne necesas, ĉar tiun signifon oni povas esprimi alimaniere:

- Me **asorbe lenta** la informa. – Mi malrapide sorbas la informon.
- Vade a via, me **labora**. – Foriru, mi laboras.
- Me **continua** come. – Mi daŭrigas manĝi.
- Me come **continual**. – Mi daŭre manĝas.
- Me come **tra la dia intera**. – Mi manĝas tra la tuta tago.

La pasivan participon oni povas uzi kiel komplementon de la verboj **es** aŭ **deveni**, donante pasivan sencon. **Par** ('de', 'fare de') enkondukas la faranton de pasiva ago:

- Esta sala **ia es pintida** par un bufon. – Ĉi tiu ĉambro estas farbita de klaŭno.
- La sala **deveni pintida**. – La ĉambro estas farbata.
- Acel ponte **ia es desiniada par** un inĝenior famosa. – Tiu ponto estis fasonita de konata inĝenerio.
- **la deveni conoseda** ce el ia es un om perilosa. – Fariĝis konate, ke li estas/estis danĝera viro.

Aktiva frazo kun **on** aŭ **algun** kiel sia subjekto estas ofte eleganta alternativo por pasiva frazo:

- **On** pinti la sala. – Oni farbas la ĉambron.
- **On** no conose cuanto persones teme arañas. – Oni ne scias, kiom da homoj timas araneojn.
- **Algun** ia come lo. – Ĝi estis manĝita de iu.

La aktiva participo de **es** estas **esente**:

- **Esente** un bufon, el ia senta sur la seja rompida. – Estante klaŭno, li sidiĝis sur la rompita seĝo.

8.5. Transitiveco

Transitiva verbo estas verbo, kiun oni povas rekte sekvigi per substantiva vortgrupo (**objekto**), sen intervena prepozicio. **Netransitiva verbo** ne havas tian objekton. Ekzemple:

- Me **senta**. – Mi sidas. (**senta** estas *netransitiva*)
- La patatas **coce**. – La terpomoj kuirigigas. (**coce** estas *netransitiva*)
- El **usa** un computador. – Ŝi uzas komputilon. (**usa** estas *transitiva*)
- Los **come** bananas. – Ili manĝas bananojn. (**come** estas *transitiva*)

Transitiveco estas fleksebla en LFN. Ekzemple, se oni aldonas objekton post netransitiva verbo, la verbo fariĝas transitiva. La objekto semantike respondas al la netransitiva subjekto, kaj la verbo nun signifas 'igas (la objekton) ...i':

- Me **senta** la infantes. – Mi sidigas la infanojn. (= *Me causa ce la infantes senta*)
- Me **coce** la patatas. – Mi kuiras la terpomojn. (= *Me causa ce la patatas coce*)

Oni povas ellasi la objekton de transitiva verbo, se ĝi evidentas pro la situacio aŭ la kunteksto:

- El **canta** un melodia. – Ŝi kantas melodion. > El **canta**. – Ŝi kantas. (= *El canta alga cosa*)

Kiam la objekto kaj subjekto de verbo estas la sama afero, oni povas uzi refleksivan pronomon kiel la objekton:

- Me **senta me**. – Mi sidigas min / mi sidiĝas. (= *Me deveni sentante*)
- La porte **abri se**. – La pordo malfermas sin / malfermiĝas. (= *La porte abri – sed kun emfazo, ke neniu ŝajnas ĝin malfermi; ĝi mem ŝajne sin malfermas*)

Kaj por klarigi, ke oni uzas verbon transitive, oni povas uzi esprimojn kun **fa** aŭ **causa**:

- Me **fa** la infantes senta. – Mi igas la infanojn sidi. (= *Me senta la infantes*)
- Me **causa** ce la fango adere a me botas. – Mi igas la koton gluiĝi al miaj botoj. (= *Me adere la fango a me botas*)

En iuj lingvoj, la objekto de transitiva verbo povas havi komplementon. LFN uzas aliajn strukturojn anstataŭe:

- Los ia eleje el **a** presidente. – Ili elektis lin prezidanto. (*prepozicio de rezulta stato*)
- Me ia pinta la casa **a** blanca. – Mi farbis la domon blanka. (*prepozicio de rezulta stato*)
- Me ia fa el **es** felis. – Mi faris lin feliĉa. (*verboĉeno*)
- El ia dise **ce** me es stupida. – Li nomis min stulta. (*substantiva subfrazo*)

La unusola escepto temas pri la verbo **nomi**, kaj oni rigardas ĝin ekzemplo de apozicio

- La esplorores ia nomi la rio **la Amazon**. – La esploristoj nomis la riveron Amazono. (= *los ia dona la nom 'la Amazon' a la rio*)

8.6. Sensubjektaj verboj

Kelkaj verboj havas neniun evidentan subjekton. La plej klaraj ekzemploj estas vortoj, kiuj rilatas al la vetero aŭ la ĝenerala medio:

- **Neva**. – Neĝas.
- **Va pluve**. – Pluvos.
- **Es** tro calda en esta sala. – Tro varmas en ĉi tiu ĉambro.
- **Es** bon – Estas bone.

Alia ekzemplo okazas, kiam la subjekto estas efektive vosta substantiva subfrazo:

- **Pare** ce tu es coreta. – Ŝajnas, ke vi pravas.
- **Es** importante ce me no oblida esta. – Gravas, ke mi ne forgesu ĉi tion.

Ave sen subjekto indikas la ĉeeston aŭ ekziston de io. La malo estas **no ave**:

- **Ave** un serpente en la rua. – Estas serpento sur la vojo.
- No **ave** pexes en esta lago. – Ne estas multe da fiŝoj en ĉi tiu lago.
- **Ave** multe persones asi oji. – Estas multaj homoj ĉi tie hodiaŭ.

8.7. Verboĉenoj

En LFN, la objekto de verbo povas esti nemarkita substantiva subfrazo – ofte enhavante nur verbon, aŭ verbon kaj ties objekton. Tiu ĉi subordigita verbo estus infinitiva en multaj lingvoj, sed verboj en LFN ne havas apartan infinitivan formon. Anstataŭe la sinsekvo nomiĝas **verboĉeno** (**un cadena de verbos**). Oni povas ankoraŭ inkluzivi adverbeton post la ĉefverbo, kaj nei la subordigitan verbon:

- Me **espera ariva** ante tu parti. – Mi esperas alveni, antaŭ ol vi foriros.
- La sol **ia pare flota** sur la acua. – La suno ŝajnis flosi sur la akvo.
- Me **ia gusta** multe **escuta** oji me musica. – Mi multe ĝuis aŭskulti mian muzikon hodiaŭ.
- On **pote** nunca **spele** coreta me nom. – Oni povas neniam ĝuste literumi mian nomon.
- El **teme** no **velia** en la matina. – Li timas ne vekiĝi en la mateno.

Krom funkcii kiel la objekto de la ĉefverbo, subordigita verbo povas aperi ankaŭ kiel la subjekto de ĉefverbo, aŭ post prepozicio. Tia verbo ekvivalentas al gerundio aŭ infinitivo en aliaj lingvoj, kaj ĝi ne bezonas difinilon:

- **Nada** es un bon eserse. – Naĝado estas bona ekzerco. Naĝi estas bona ekzerco.
- **Scrive un bon libro** es multe difisil. – Verki bonan libron estas tre malfacile.
- **Es o no es**, esta es la demando. – Ĉu esti aŭ ne esti, tiel staras la demando.
- Me viaĝa **per vide** la mondo. – Mi vojaĝas por vidi la mondon.
- El ia mori **pos nomi** se seguor. – Ŝi mortis nominte sian sekvonton.
- El ia abri la noza **par colpa** lo forte con un martel. – Li malfermis la nukson frapante ĝin forte per martelo.
- On no pote pasea tra la mondo **sin lasa** impresas de pede. – Oni ne povas promeni tra la mondo sen lasi piedsignojn.

8.8. Verboj kiel substantivoj

Iun ajn verbon oni povas reuzi senŝanĝe kiel substantivon. La substantivo indikas aŭ okazon de la verba ago, aŭ ties rektan produkton:

- **Se condui** ia es vera xocante. – Lia konduto estis vere ŝoka.
- La valsa e la samba es **dansas**. – La valso kaj la sambo estas dancoj.
- Esta va es **un ajunta** bela a la ragu. – Tio ĉi estos bela aldono al la stufaĵo.
- Me ia prepara **du traduis** de la testo. – Mi preparis du tradukojn de la teksto.
- ‘LFN’ es **un corti** de ‘Lingua Franca Nova’. – ‘LFN’ estas mallongigo de ‘Lingua Franca Nova’.
- La universa ia es extrema peti a la momento de **se crea**. – La universo estis ege malgranda je la momento de sia kreo.
- **La scrive** de un bon libro es multe difisil. – La verkado de bona libro estas tre malfacila. (= *Scrive un bon libro es multe difisil*)

Kun tia verbo kiel **ajunta**, malmulte da diferenco ekzistas inter **un ajunta** kaj **un ajuntada**. Sed **la traduida** estas la origina teksto, el kiu oni produktas **la tradui**, kaj **un crea** estas ago de krei **un creada**. Ĉi tio sekvas el la signifoj mem de la objektoj de la verboj: **-da** ĉiam indikas la objekton. Kun **crea**, la objekto estas ankaŭ la rezulto de la ago; sed kun **tradui**, la objekto kaj la rezulto estas du malsamaj aferoj. Kun malmultaj verboj, ekzemple **dansa**, kie la objekto kaj la ago estas la samaj, oni parolas pri **un dansa**, ne **un dansada**.

9. Prepozicioj

Prepozicio estas speciala vorto, kiu enkondukas substantivan vortgrupon, forminte **prepozician vortgrupon**. Prepozicia vortgrupo tipe modifas antaŭan substantivon, pronomon, adjektivon, aŭ adverbon – aŭ ĝi povas modifi tutan frazon. La prepozicio indikas, kiel la substantiva vortgrupo rilatas al la enhavanta strukturo, montrante la rolon, kiun ĝi ludas en la modifo.

LFN havas 22 prepoziciojn:

- **a · ante · asta · ca · como · con · contra · de · en · entre · estra · longo · par · per · pos · sin · sirca · su · supra · sur · tra · ultra**

9.1. A

A signifas ‘ĉe’. Ĝi prezentas lokon aŭ tempon kiel simplan punkton, aŭ kiel ĝeneralan spacon aŭ periodon, ignorante ties internan strukturon:

- Nos senta **a** la table. – Ni sidas ĉe la tablo.
- Me va encontra tu **a** la cruce de vias. – Mi renkontos vin ĉe la vojkruciĝo.
- La scala apoa **a** la mur. – La ŝtupetaro apogas sin ĉe la muro.
- Tu casa es **a** lado de me casa. – Via domo estas flanke de mia.
- El reposa **a** casa. – Li restas hejme.
- Sudan es **a** sude de Misre. – Sudano estas sude de Egiptujo.
- La barco es **a** mar. – La ŝipo estas sur la maro.
- El ia fini la labora **a** la comensa de la anio. – Ŝi finis la laboron komence de la jaro.
- **A** medianote, va ave focos de arte. – Je noktomezo okazos artfajraĵoj.
- Me debe parti **a** la ora des-ses. – Mi devas foriri je la dek-sesa horo.

Per metafora etendiĝo, **a** enkondukas la referencpunkton en rilato:

- Tu sta tro prosima **a** la borda. – Vi staras tro proksime al la bordo.
- La forma de Italia es simil **a** un gama. – La formo de Italujo similas al kruro.
- Esta pen parteni **a** me. – Ĉi tiu skribilo apartenas al mi.
- Ce aveni si on no conforma **a** la regulas? – Kio okazas, se oni ne konformigas sin al la reguloj?
- **A** la min tredeces persones espeta. – Almenaŭ tridek homoj atendas.

Krome, **a** povas esprimi movon direkte al punkto. Tio inkluzivas tiajn metaforajn movojn kiel transdonoj al ricevantoj, kaj ŝanĝoj al novaj statoj:

- Me viaja **a** New York. – Mi vojaĝas al Novjorko.
- Pone tu libros **a** via. – Formetu viajn librojn.
- El leva se oios **a** la sielo. – Li levas la okulojn al la ĉielo.
- El ia dona un oso **a** la can. – Ŝi donis oston al la hundo.
- La sorsor ia cambia se **a** un capra. – La sorĉisto ŝanĝis sin en kapron.
- La seja ia cade **a** pesos. – La seĝo falis en pecojn.
- La xico ia ajunta se nom **a** la lista. – La knabo aldonis sian nomon al la listo.
- Dise **a** me tu nom. – Diru al mi vian nomon.
- Me no va responde **a** acel demanda. – Mi ne respondos al tiu demando.
- Nos desira **a** tu un bon aniversario. – Ni deziras al vi bonan datrevenon.
- Tu idea pare asurda **a** me. – Via ideo ŝajnas absurda al mi.
- Me pasea longo la strada, de un fini **a** la otra. – Mi promenas laŭ la strato, de unu fino al la alia.
- Tu irita me de tempo **a** tempo. – Vi agacas min de tempo al tempo.
- La note progresas **a** la lus prima. – La nokto progresas al la tagiĝo.
- De lundí **a** jovedí es cuatro días. – De lundo al ĵaŭdo estas kvar tagoj.

Fakte iu ajn prepozicio, kiu indikas lokon, povas indiki ankaŭ movon direkte al tiu loko. Ekzemple, **en me pone me libros en me sacco** ('mi metas miajn librojn en mian sakon'), **en** evidente implicas movon en la sakon, ne jam en la sako. Kiam oni bezonas aldonan klarecon, oni povas meti **a** antaŭ la prepozicio por klarigi la sencon de movo direkte al io:

- Core **a** la casa. – Kuru al la domo.
- Core **en** la casa. – Kuru en la domo.
- Core **a en** la casa. – Kuru en la domon.

- La gato salta **sur** la table. – La kato salta sur la tablo/tablon.
- La gato salta **a sur** la table. – La kato salta sur la tablon.

Aparta uzo de **a** estas por ebligi la uzon de prepozicio sen sekvanta substantiva vortgrupo, do kiel adverbo. Ĉi tiaj esprimoj signifas ‘ĉe aŭ direkte al tiu loko, kiun sugestas la kunteksto’:

- La can core **a ante**. – La hundo kuras antaŭen/antaŭe.
- Me ia es asi **a ante**. – Mi estis ĉi tie antaŭe.
- La otras pasea **a pos**. – La aliaj promenas malantaŭe.
- Nos va vade ala **a pos**. – Ni iros tien poste.
- Tu pote pone tu saco **a supra**. – Vi povas meti vian sakon supren.
- La sumerjor ia vade **a su**. – La plongisto iris malsupren.
- Vide **a su**. – Vidu sube.

9.2. Ante

Ante signifas ‘antaŭ’. Ĝia malo estas **pos**.

En spaco, ĝi indikas lokon ĉe la pli grava flanko de specifa objekto. Kiu flanko estas pli grava, tio dependas de la objekto kaj ĝia situacio. Multaj aferoj havas evidentan antaŭan flankon, kun kiu ili alfrontas la mondon; aliokaze **ante** signifas nur ‘ĉe la pli proksima flanko de’:

- Me peto es **ante** me dorso. – Mia brusto estas antaŭ mia dorso.
- La jornales es **ante** la libros. – La gazetoj estas antaŭ la libroj.
- Es tan oscur ce me no pote vide me mano **ante** me oios. – Estas tiel mallume, ke mi ne povas vidi mian manon antaŭ la okuloj.
- Un can reposa **ante** la boteca. – Hundo kuŝas antaŭ la butikon.
- Nos ave multe labora **ante** nos. – Ni havas multe da laboro antaŭ ni.

En tempo **ante** indikas punkton, kiu okazas pli frue ol specifa tempo:

- Janero veni **ante** febrero. – Januaro venas antaŭ februaro.
- Los intende fini la labora **ante** la reposa de sol. – Ili intencas fini la laboron antaŭ la sunsubiro.
- Verje a sinistra **ante** la fini de la strada. – Turnu vin dekstren antaŭ la fino de la strato.
- Nos esperia la lampo **ante** la tona. – Ni spertas la fulmon antaŭ la tondro.
- Me ia visita la museo **ante** du semanas. – Mi vizitis la muzeon antaŭ du semajnoj.

Ante povas ankaŭ indiki movon al punkto antaŭ io (= **a ante**):

- On ia pone un monton de libros **ante** me. – Oni metis amason da libroj antaŭ mi/min.
- Me veni **ante** tu per demanda tu pardona. – Mi venas antaŭ vin por pardonpeti.

Ante cuando signifas ‘antaŭ ol’, subjunkcie (‘antaŭ la tempo, kiam’):

- Nos vide la lampo **ante cuando** nos oia la tona. – Ni vidas la fulmon, antaŭ ol ni aŭdas la tondron.

9.3. Asta

Asta signifas ‘apud’ aŭ ‘flanke de’. Ĝi indikas lokon ĉe unu flanko de specifa objekto:

- Me oio destra es **asta** me oio sinistra – Mia dekstra okulo estas apud mia maldekstra okulo.
- El ia senta **asta** la rio per un ora. – Ŝi sidis horon apud la rivero.

Ĝi povas indiki ankaŭ movon al tia loko:

- Pone tu jacones **asta** la porte. – Metu viajn paltojn apud la pordo/pordon.

Per etendiĝo de tiu ĉi senco, **asta** signifas ankaŭ ‘ĝis’, indikante, ke la movo sukcesas atingi la celon, sed samtempe ne preteriras ĝin:

- El ia kompania me **asta** me auto. – Ŝi akompanis min ĝis mia aŭto.
- La tera es kovreda con neva **asta** la montanias. – La tero estas kovrita per neĝo ĝis la montoj.
- Me es empapada **asta** me pel. – Mi estas trempita ĝis mia haŭto.
- La preso ia cade **asta** sola un euro. – La prezo falis ĝis nur unu eŭro.
- El ia visita cada pais de Andora **asta** Zambia. – Li vizitis ĉiun landon de Andoro ĝis Zambio.
- Studia pajes dudes-sinco **asta** cuatrosdes-du. – Studu paĝojn 25 ĝis 42 (inkluzive).

Ĉi tio kondukas al la tempa senco de **asta**, kiu estas ‘ĝis’:

- El labora **asta** medianote. – Li laboras ĝis noktomezo.
- Espeta **asta** la estate. – Atendu ĝis la somero.
- **Asta** doman! – Ĝis morgaŭ!

9.4. Ca

Ca signifas ‘ol’. Ĝi indikas la referencpunkton por neegaleca komparo:

- Me can es plu inteligente **ca** me. – Mia hundo estas pli inteligenta ol mi.
- Acel es multe min interesante **ca** esta. – Tio estas multe malpli interesanta ol tio ĉi.
- La sielo e tera ave cosas plu **ca** tu imagina en tu filosofia. – La ĉielo kaj la tero havas pli da aferoj, ol vi imagas en via filozofio.

9.5. Como

Como signifas ‘kiel’. Ĝi indikas la referencpunkton por egaleca komparo:

- El rie **como** un iena. — Li ridas kiel hieno.
- Tu cor es dur **como** petra. – Via koro estas malmola kiel petro.
- Iogurte es **como** crema. – Jogurto estas kiel kremo.
- Tu ia veni a la mesma conclui **como** me. – Vi atingis la saman konkludon kiel mi.
- Me pote salta tan alta **como** tu. – Mi povas salti tiel alte kiel vi.
- Condui **como** un adulte. – Konduitu kiel plenkreskulo.

9.6. Con

Con signifas ‘kun’. Ĝia malo estas **sin**.

Ĝi enkondukas akompanan ulon, aĵon, aŭ staton:

- Me vide la xica **con** se padre. – Mi vidas la knabinon kun ŝia patro.
- Los vole come **con** nos. – Ili volas manĝi kun ni.
- Nos bevi cafe **con** lete. – Ni trinkas kafon kun lakto.
- On ia misca la zucar **con** sal. – Oni miksis la sukeron kun salo.
- Los batalia **con** la elementos. Ili batalas kun la elementoj.

- No multe parolas comensa **con** X. – Ne multaj vortoj komenciĝas per X.
- El ia dona a me un libro **con** multe fotos. – Ŝi donis al mi libron kun multaj fotoj.
- Elena es un xica **con** capeles roja. – Elena estas knabino kun ruĝaj haroj.
- La om vea senta **con** un pipa en se boca. – La maljunulo sidas kun pipo en la buŝo.
- Se sposa regarda el **con** stona. – Lia edzino rigardas lin kun miro.
- Compara esta **con** la clima de ier. – Komparu ĉi tion kun la hieraŭan veteron.
- Tota cambia **con** la pasa de tempo. – Ĉio ŝanĝiĝas kun la paso de tempo.
- A cada dia, me leva **con** la sol. – Ĉiutage mi leviĝas kun la suno.
- E **con** acel parolas, el ia desapare. – Kaj kun tiuj vortoj li malaperis.

Con povas ankaŭ signifi ‘per’, prezentante ion, kion uzas kiel ilon:

- Me scrive **con** un pen. – Mi skribas per skribilo.
- Nos oia **con** nos oreas. – Ni aŭdas per niaj oreloj.
- La cavalo colpa **con** se pede. – La ĉevalo batas per sia piedo.
- El ia compra un casa **con** la mone cual el ia erita. – Li aĉetis domon kun la mono, kiun li heredis.

Kiam ago okazas per io pli abstrakta aŭ malpli ileca, oni preferas **par**.

An con signifas ‘malgraŭ’:

- Nos va fali **an con** tu aida. – Ni malsukcesos malgraŭ via helpo.

9.7. Contra

Contra signifas ‘kontraŭ’. Ĝi enkondukas ion, kio frontas aŭ moviĝas en la alia direkto, ĉu vere, ĉu metafore:

- Clui tu oios **contra** la lus. – Fermu viajn okulojn kontraŭ la lumo.
- Esta camera es secur **contra** acua. – Ĉi tiu fotilo estas akvimuna.
- La elinicas antica ia batalia **contra** Parsa. – La antikvaj grekoj batalis kontraŭ Persujo.
- La scala es **contra** la sepe. – La ŝtupetaro estas kontraŭ la palisaro.
- El lisca e cade **contra** la mur. – Li glitas kaj falas kontraŭ la muro.
- Nada **contra** la flue es difisil. – Naĝi kontraŭ la fluo malfacilas.
- Me es **contra** la gera. – Mi estas kontraŭ la milito.
- Tu ia ata **contra** me desiras. – Vi agis kontraŭ miaj deziroj.

9.8. De

De signifas ‘de’. Ĝi prezentas ion kiel originon:

- Me es **de** New York. – Mi estas de Novjorko.
- Me viaja **de** Paris a London. – Mi vojaĝas de Parizo al Londono.
- La paperes ia cade **de** la fenetra. – La paperoj falis de la fenestro.
- Me ia reseta un letera **de** la re. – Mi ricevis leteron de la reĝo.
- La furor asconde se fas **de** la cameras. – La rabisto kaŝas sian vizaĝon de la fotiloj.
- La acua difere **de** la asida par se cimica. – Akvo diferencas de acido per sia kemio.

- La resulta depende **de** la metodo usada. – La rezulto dependas de la uzata metodo.
- Nos labora ja **de** la lus prima. – Ni jam laboras de la tagiĝo.
- Multe anios ia pasa **de** la gera. – Multaj jaroj pasis de post la milito.
- La table es fada **de** lenio. – La tablo estas farita el ligno.
- Tu gusta carne **de** oveta? – Ĉu vi ŝatas ŝafidaĵon?

Per etendiĝo, **de** enkondukas la ulon aŭ aĵon, al kiu io apartenas:

- Acel es la auto **de** me frate. – Tio estas la aŭto de mia frato.
- Me gusta escuta la canta **de** la avias. – Mi ŝatas aŭskulti la kantadon de la birdoj.
- El ia es impresada par la cуетia **de** la foresta. – Ŝi estis imponita de la trankvileco de la arbaro.
- Dona un peso **de** torta a me, per favore. – Bonvolu doni al mi pecon de kuko.

Pli abstrakte, **de** ofte indikas ĝeneralan rilaton inter du aferoj, aŭ inter kvalito aŭ ago kaj afero:

- Me ave tre caxas **de** libros per vende. – Mi havas tri skatolojn da librojn por vendi.
- El ia presta a me un tela **de** un color fea. – Ŝi pruntis al mi malbelkoloran tukon.
- La tore ave cuatro metres **de** altia. – La turo estas kvar metrojn alta.
- Esta balde es plen **de** pexes. – Ĉi tiu sitelo estas plena de fiŝoj.
- Nos vole es libre **de** vos. – Ni deziras esti liberaj de vi.
- La ora ia veni per parla **de** multe cosas. – Venis la tempo por paroli pri multaj aferoj.

Tion, kio estus kunmetita substantivo en iuj lingvoj, LFN kutime esprimas per du substantivoj ligitaj de **de**:

- Me oculo **de** sol es rompeta. – Miaj sunokulvitroj estas rompigitaj.
- La gavota es un avia **de** mar. – La mevo estas marbirdo.
- Esta va es tu sala **de** dormi. – Tio ĉi estos via dormoĉambro.
- Tu ia oblida aplica la freno **de** mano. – Vi forgesis apliki la manbremson.
- Per se come **de** matina, el bevi sola cafe. – Por sia matenmanĝo li nur trinkas kafon.
- El es la campion **de** mundo **de** tenis **de** table – Li estas la tablotenisa mondoĉampiono.

De aperas kiel la dua elemento en nombro da fiksjaj esprimoj, kiuj funkcias kiel kompleksaj prepozicioj:

- Los ia ajunta tota ingredientes **con eseta de** la sal. – Ili aldonis ĉiun ingrediencon escepte de la salo.
- Los ia usa zucar **en loca de** sal. – Ili uzis sukeron anstataŭ salo.
- Me es tarda **par causa de** un conĵesta de trafica. – Mi malfruas pro trafikŝtopiĝo.
- La campaneria es **a destra de** la catedral. – La sonorilturo estas dekstre de la katedralo.

Oni povas meti **de** antaŭ alian prepozicion por indiki movon, kiu malproksimiĝas de io:

- La gato salta **de sur** la seja. – La kato saltas de sur la seĝo.
- Un arania rampe **de pos** la orolojo. – Araneo rampas el malantaŭ la horloĝo.
- La pasaros asende **de entre** la arbores. – La paseroj leviĝas el inter la arboj.

Kiel **a, de** povas ŝanĝi prepozicion al adverbo. La adverbo signifas ‘de tiu loko, kiun sugestas la kunteksto’:

- La monstro ia veni **de su**. – La monstro venis de sube.

- La gidor ia cria **de ante**, ma me no ia pote oia. – La gvidanto kriis de antaŭe, sed mi ne povis aŭdi.

De cuando signifas ‘de kiam’, subjunkcie (‘(jam) de la tempo, kiam’):

- **De cuando** me ia es un enfante, me desira sta sur la luna. – De kiam mi estis infano, mi deziras stari sur la luno.

9.9. En

En signifas ‘en’. Ĝia malo estas **estra**.

Ĝi indikas lokon en spaco aŭ tempo, kiu estas tute aŭ parte entenata en io alia:

- Me cor es **en** me peto. – Mia koro estas en mia brusto.
- La sol es **en** la sielo. – La suno estas en la ĉielo.
- Nos espeta **en** la auto. – Ni atendas en la aŭto.
- La plantas es **en** vasos. – La plantoj estas en vazoj.
- Se ditos es fisada **en** la manico de un tas. – Liaj fingroj estas fiksitaj en la tenilo de taso.
- Me ave alga pensas **en** me mente. – Mi havas kelkajn pensojn en mia mento.
- Gatos no gusta es **en** acua. – Katoj ne ŝatas esti en akvo.
- Nos no vide la stelas **en** la dia. – Ni ne vidas la stelojn en la tago.
- Beethoven ia nase **en** 1770. – Betoveno naskiĝis en 1770.
- Nos ia visita la museo **en** febrero. – Ni vizitis la muzeon en februaro.
- El ia scribe la libro **en** tre semanas. – Ŝi verkis la libron en tri semajnoj.

Metafore, la loko povas esti stato, aŭ ago, aŭ maniero:

- Me no vole viaja **en** esta clima. – Mi ne volas vojaĝi en ĉi tiu vetero.
- La konstruida es **en** foco. – La konstruaĵo brulas (‘estas en fajro’).
- Nos es **en** peril. – Ni estas en danĝero.
- Esce nos es **en** acorda? – Ĉu ni estas en konsento?
- **En** ajunta, me vide un problem nova. – Aldone mi vidas novan problemon.
- **En** fato, me vide du problemes. – Fakte mi vidas du problemojn.
- Nos ia pasa un ora **en** conversa. – Ni pasigis horon en konversaciado.
- La enfantes senta **en** un sirculo. – La infanoj sidas en rondo.
- Me va repete esta **en** elinica. – Mi ripetos ĉi tion en la greka.
- La presos es **en** euros. – La prezoj estas en eŭroj.

En povas indiki ankaŭ ‘en -n’, do movon al la internon de io (= **a en**):

- El ia cade **en** la rio. – Li falis en la riveron.
- Pone la dejeto **en** la baldon. – Metu la rubaĵon en la rubujon.
- Un bon idea ia veni **en** se testa. – Bona ideo venis en ŝian kapon.
- Me ia tradui la article **en** franses. – Mi tradukis la artikolon en la francan.
- Nos pasa **en** un eda nova. – Ni pasas en novan epokon.

En cuando signifas ‘dum’, ‘je punkto en la tempo, kiam’:

- Ia comensa pluve forte **en cuando** la reportor ia parla. – Komencis pluvi peze, dum la raportisto parolis.

9.10. Entre

Entre signifas ‘inter’. Ĝi indikas, ke unu loko aŭ tempo estas ĉirkaŭata de du aŭ pli multaj aliaj:

- Me testa es **entre** me oreas. – Mia kapo estas inter miaj oreloj.
- La table es **entre** la seĝa e la mur. – La tablo estas inter la seĝo kaj la muro.
- Txesco es **entre** Deutxland, Osteraic, Slovenia, e Polsa. – Ĉeĥujo estas inter Germanujo, Aŭstrujo, Slovenujo, kaj Pollando.
- El viaĝa **entre** Paris e Madrid a cada semana. – Ŝi vojaĝas inter Parizo kaj Madrido ĉiusemajne.
- Tu es **entre** amis asi. – Vi estas inter amikoj ĉi tie.
- La bal ia cade **entre** la flores. – La pilko falis inter la florojn.
- Ce es la difere **entre** un mur e un sepe? – Kio estas la diferenco inter muro kaj palisaro?
- Lfn promove comunica **entre** poplas. – LFN antaŭenigas komunikadon inter popoloj.
- Va ave un interval de des minutos **entre** la du atas. – Okazos dekminuta intervalo inter la du aktoj.
- El ia nase **entre** la geras. – Li naskiĝis inter la militoj.
- Me velia usual **entre** sete e oto. – Mi kutime vekiĝas inter la sepa kaj la oka.
- On debe paia **entre** des e dudes euros. – Oni devas pagi inter dek kaj dudek eŭrojn.

9.11. Estra

Estra signifas ‘ekster’. Ĝia malo estas **en**.

Ĝi indikas lokon, kiu *ne* estas entenata en io alia:

- Me sapato es **estra** me calseta. – Mia ŝuo estas ekster mia ŝtrumpeto.
- El abita **estra** la site. – Ŝi loĝas ekster la urbo.
- No ave aira **estra** la barcon. – Ne estas aero ekster la ŝipo.
- Tu es aora **estra** peril. – Vi estas ekster danĝero nun.
- No telefona **estra** la oras de labora. – Ne telefonu ekster laborhoroj.

Estra povas ankaŭ indiki movon al tia loko (= **a estra**):

- La enfantes core **estra** la casa. – La infanoj kuris el la domo.

Metafore, **estra** povas signifi ‘escepte de’:

- El recorda no cosa **estra** se nom. – Li memoras nenion krom sian nomon.

9.12. Longo

Longo havas la spacan signifon de ‘laŭ’. Ĝi indikas la vojon, kiun io sekvas, dum ĝi moviĝas:

- Me pasea **longo** la strada. – Mi promenas laŭ la strato.
- La balsa ia flota **longo** la rio. – La flosa flosis laŭ la rivero.
- La xico lisca **longo** la ramo. – La knabo glitas laŭ la branĉo.
- Un arania rampe **longo** me gama. – Araneo rampas laŭ mia kruro.

Ĝi tamen ne havas la metaforan signifon – pri opinioj, ktp – kiun ‘laŭ’ ofte havas en esperanto. Tio estas ‘segunte’ en LFN.

9.13. Par

Par signifas ‘(fare) de’. Ĝi indikas la faranton de pasiva verbo, aŭ la aŭtoron de kreaĵo:

- El ia es colpada **par** un bal de neva. – Li estis trafita de neĝbulo.
- Me es surpriseda **par** tu reata. – Mi estas surprizita de via reago.
- Suiz es ensircada **par** otra paisas. – Svislando estas ĉirkaŭata de aliaj landoj.
- *Hamlet* es un teatral **par** Shakespeare. – *Hamleto* estas teatraĵo de Ŝekspiro.

Per etendiĝo ĝi indikas ankaŭ agon aŭ metodon, per kiu oni faras ion:

- Me ia viaja asi **par** tren. – Mi vojaĝis ĉi tien per trajno.
- Roberto es me fio **par** sposi. – Roberto estas mia bofilo.
- La botelas es codigida **par** color. – La boteloj estas koditaj laŭ koloro.
- Nos ia descovre tu secretas **par** nos spiores. – Ni eltrovis viajn sekretojn per niaj spionoj.
- La prisonida ia evade **par** desembra se como un porte. – La malliberulo eskapis maskvestante sin kiel pordo.
- Me va destrui la sepe **par** sola un colpa de pede. – Mi detruos la palisaron per nur unu piedbato.
- On no pote solve esta problem **par** negosia. – Oni ne povas solvi ĉi tiun problemon per intertraktado.

9.14. Per

Per signifas ‘por’. Ĝi enkondukas intencitan celon aŭ ricevanton:

- Nos labora **per** mone. – Ni laboras por mono.
- Tases es usada **per** bevi. – Taso estas uzataj por trinki.
- Me viaja **per** vide la mundo. – Mi vojaĝas por vidi la mondon.
- Tu es vestida **per** un sera de dansa. – Vi estas vestita por vespero da dancado.
- Me va vade a la botecas **per** tu. – Mi iros al la vendejoj por vi.
- El ia scrive la libro **per** se madre. – Ŝi verkis la libron por sia patrino.
- La viaja va es perilosa **per** tu. – La vojaĝo estos danĝera por vi.
- Me batalia **per** me vive. – Mi batalas por mia vivo.
- **Per** esta razona, me no pote parla longa. – Pro tiu kialo mi ne povas paroli longe.
- **Per** esemplo, considera la balena. – Ekzemple, konsideru la balenon.

Per etendiĝo ĝi indikas ankaŭ aferon, kiun oni interŝangas por alia:

- Tu ia paia tro **per** acel computador. – Vi pagis tro por tiu komputilo.
- Me ia compra lo **per** mil euros. – Mi aĉetis ĝin por mil eŭroj.
- Gracias **per** tu carta postal. – Dankon pro via poŝtkarto.

Ĝi povas indiki intencitan tempodaŭron:

- Nos vade a Colorado **per** un semana. – Ni iras al Kolorado por semajno.
- Me no va retarda tu **per** plu ca un minuto. – Mi ne prokrastos vin por pli ol minuto.

Kiel aparta okazo, **per** enkondukas ion, kion oni favoras, aŭ nome de kio oni parolas:

- Me ia vota **per** la proposa, ma tu ia vota contra lo. – Mi voĉdonis por la propono, sed vi voĉdonis kontraŭ ĝi.

- Car tu no ia es ala, me ia parla **per** tu. – Ĉar vi ne estis tie, mi parolis en via nomo.

9.15. Pos

Pos signifas ‘post’ aŭ ‘malantaŭ’. Ĝi malo estas **ante**.

En spaco, ĝi indikas lokon je la malpli grava flanko de specifa objekto:

- Me dorso es **pos** me peto. – Mia dorso estas malantaŭ mia brusto.
- La aparatas es **pos** un porte securida. – La ekipaĵo estas malantaŭ ŝlosita pordo.
- La xicos turbosa ia asconde **pos** la kabana. – La miskondutaj knaboj kaŝis sin malantaŭ la kabano.

En tempo, **pos** indikas punkton, kiu sekvas specifan tempon:

- Desembre veni **pos** novembre. – Decembro venas post novembro.
- Los va comensa bevi **pos** la reposa de sol. – Ili komencos trinki post sunsubiro.
- Verje a destra **pos** la eglesa. – Turnu vin dekstren post la preĝejo.
- Me va reveni **pos** tre dias. – Mi revenos post tri tagoj.

Pos povas indiki ankaŭ movon al punkto malantaŭ io (= **a pos**):

- La serpente ia desapare **pos** la arbor. – La serpento malaperis malantaŭ la arbon.

Pos cuando signifas ‘post kiam’, subjunkcie (‘post la tempo, kiam’):

- Nos oia la tona **pos cuando** nos vide la lampo. – Ni aŭdas la tondron, post kiam ni vidas la fulmon.

9.16. Sin

Sin signifas ‘sen’. Ĝi indikas ion, kio ne ĉeestas:

- Tu sposa gusta se cafe **sin** lete. – Via edzino ŝatas sian kafon sen lakto.
- Me ia pasea tra la pluve **sin** parapluve. – Mi promenis tra la pluvo sen ombrelo.
- Ave no fuma **sin** foco. – Neniu fumo estas sin fajro.
- Me va decora la casa intera **sin** aida. – Mi dekoracios la tutan domon sen helpo.
- Tu es tota **sin** compati. – Vi estas tute senkompata.
- El ia adormi **sin** intende. – Li endormiĝis senintence.
- La rexercor ia sorti **sin** descovre la responde. – La esploristo foriris sen eltrovi la respondon.
- La pitur ia cade **sin** causa evidente. – La pentraĵo falis sen evidenta kialo.

9.17. Sirca

Sirca sinifia ‘ĉirkaŭ’. Ĝi indikas lokon, kiu ĉirkaŭas aŭ enfermas ion alian:

- La campores fa cantas **sirca** la foco. – La tendanoj faris kantojn ĉirkaŭ la fajro.
- Me mano es cluida **sirca** me diton. – Mia mano estas fermita ĉirkaŭ mia dikfingro.
- Edera crese **sirca** la tronco. – Hedero kreskas ĉirkaŭ la trunko.
- Ave pinta verde **sirca** la fenestras. – Estas verda farbo ĉirkaŭ la fenestroj.

Ĝi povas indiki ankaŭ movon laŭ ĉirkaŭa vojo:

- La luna vade **sirca** la tera, e la tera vade **sirca** la sol. – La luno iras ĉirkaŭ la tero, kaj la tero iras ĉirkaŭ la suno.
- Nos intende viaja **sirca** la mondo par cavalo. – Ni intencas vojaĝi ĉirkaŭ la mondo surĉevale.
- El vago **sirca** la ĵardin e ole la flores. – Ŝi vagas ĉirkaŭ la ĝardeno kaj flaras la florojn.

Ĉe esprimoj de tempo kaj kvanto, **ĉirkaŭ** indikas, ke la valoro estas proksimuma – la efektiva valoro estas ie en la ĉirkaŭa amplekso:

- Me ave **sirca** sincodes anios. – Mi havas ĉirkaŭ kvindek jarojn.
- Me pote pensa de **sirca** sento razones per no revela me eda. – Mi povas pensi de ĉirkaŭ cent kialoj por ne malkaŝi mian aĝon.
- La conserta ia comensa **sirca** dui pos dudes. – La koncerto komenciĝis ĉirkaŭ duono post la dudeka.
- **Sirca** la lus prima, me ia oia tu can abaia. – Ĉirkaŭ la tagiĝo mi aŭdis vian hundon boji.

9.18. Su

Su signifas ‘sub’. Ĝi indikas lokon, kiu estas pli malalta ol alia, ĉu fizike, ĉu metafore:

- La neva craci **su** me pedes. – La neĝo knaras sub miaj piedoj.
- La solo es **su** la soffito. – La planko estas sub la plafono.
- Antilopes ia reposa **su** la arbores. – Antilopoj ripozis sub la arboj.
- Ave un table de sanduixes **su** la fenestra. – Estas tablo da sandviĉoj sub la fenestro.
- Tu pare es **su** la influe de la vino. – Vi ŝajnas esti sub la influo de la vino.
- Me no pote labora **su** tu regulas. – Mi ne povas labori sub viaj reguloj.

Per etendiĝo, **su** povas indiki ankaŭ iun ajn lokon, kiu estas fizike kovrita de io, ĉu ĝi vere estas pli malalta aŭ ne:

- La color vera de la soffito es apena visible **su** esta pinta fea. – La vera koloro de la plafono estas apenaŭ videbla sub tiu ĉi aĉa farbo.
- Me ave un paceta **su** me braso. – Mi havas pakon sub mia brako.
- El ia porta un sueter **su** se jaca. – Li portis sveteron sub sia jako.

Su povas indiki ankaŭ movon al loko sub io (= **a su**):

- La acua ia vade **su** la mobilas. – La akvo iris sub la meblojn.

9.19. Supra

Supra signifas ‘super’. Ĝi indikas lokon, kiu estas pli alta ol alia, ĉu fizike, ĉu metafore:

- La nubes es **supra** me testa. – La nuboj estas super mia kapo.
- La teto es **supra** la soffito. – La tegmento estas super la plafono.
- El ia apoa **supra** la table per ateni la sal. – Ŝi kliniĝis super la tablon por atingi la salon.
- Un tempesta enorme developa **supra** la mar. – Grandega ŝtormo disvolviĝas super la maro.

Supra implicas spacon inter la du aferoj. Se neniuj spaco ĉeestas, oni uzas **sur** anstataŭe.

Per etendiĝo, **supra** povas indiki ankaŭ ion ajn, kio fizike kovras ion alian, ĉu ĝi vere estas pli alta aŭ ne:

- La montania lansa un ombra **supra** nos casa. – La monto ĵetas ombron super nia domo.
- El ia porta un covretota **supra** se otra vestes. – Li portis supertuton super siaj aliaj vestoj.

Supra povas indiki ankaŭ movon al loko super io (= **a supra**):

- La sol leva se **supra** la tera. – La suno leviĝas super la teron.

9.20. Sur

Sur signifas ‘sur’. Ĝi indikas lokon ĉe la supraĵo de io, ĉu tenate tie de gravito, ĉu fiksite al ĝi alimaniere:

- Me xapo es **sur** me testa. – Mia ĉapelo estas sur mia kapo.
- No senta **sur** la seja rompeda. – Ne sidu sur la rompita seĝo.
- Si on sta **sur** la balcon, on vide la mar. – Se oni staras sur la balkono, oni vidas la maron.
- La asfalto **sur** la strada fonde en la caldia. – La asfalto sur la strato fandiĝas en la varmeco.
- Esce ave la vive **sur** Marte? – Ĉu estas vivo sur Marso?
- Me va pende esta pitur **sur** la mur. – Mi pendigos tiun ĉi pentraĵon sur la muro.
- La om ia besa la fem **sur** se jena. – La viro kisis la virinon sur ŝia vango.

Sur povas signifi ankaŭ ‘sur -n’, do movon al la supraĵo de io (= **a sur**):

- Pone tu cartas **sur** la table. – Metu viajn kartojn sur la tablon.
- Un roca cual cade **sur** la tera es nomida un meteorite. – Roko, kiu falas sur la teron, estas nomata meteorito.
- El ia pone un dital **sur** se dito. – Ŝi metis fingringon sur sian fingron.

Metafore **sur** signifas ‘pri’:

- La teatral es **sur** la gera. – La teatraĵo estas pri la milito.
- Me ia leje multe libros **sur** la tema. – Mi legis multajn librojn pri la temo.
- La xica plora **sur** se popa perdeda. – La knabino ploras pri sia perdita pupo.

9.21. Tra

Tra signifas ‘tra’. Ĝi indikas lokon, ene de kiu okazas movo, pasante de unu ekstremaĵo al la alia:

- Acua flue **tra** la tubos. – Akvo fluas tra la tuboj.
- La enfantes ia core **tra** la vileta. – La infanoj kuris tra la vilaĝo.
- La pluve ia trova un via **tra** me sako. – La pluvo trovis vojon tra mia sako.
- La tren vade de Milano a Roma **tra** Bologna. – La trajno iras de Milano al Romo tra Bolonjo.
- Un rueta gida **tra** la campos a la lago. – Vojo kondukas tra la kampoj al la lago.
- Me regarda la stelas **tra** la fenetra abrida. – Mi rigardas la stelojn tra la malfermita fenestro.
- Los ia resta juntada **tra** la anios. – Ili restis kune tra la jaroj.
- El ia senta en un sejon **tra** la note. – Li sidis en fotelo tra la nokto.
- On ia oia la esplode **tra** la site. – Oni aŭdis la eksplodon tra la urbo.

9.22. Ultra

Ultra signifas ‘aliflanke de’ aŭ ‘superante’. Ĝi indikas lokon ĉe la alia flanko de io:

- La scola es **ultra** la eglisea. – La lernejo estas aliflanke de la lernejo.
- **Ultra** la ponte es un vista merveliosa. – Trans la ponto estas mirinda vidaĵo.

- Esta taxe es **ultra** me capasia. – Ĉi tiu tasko superas mian kapablon.

Ĝi povas indiki ankaŭ ‘trans -n’, do movon al tia loko (= **a ultra**):

- La esplorores ia viaja **ultra** la montanias. – La esploristoj vojaĝis trans la montojn.
- Los ia remi un barceta **ultra** la lago. – Ili remis boaton trans la lagon.

10. Konjunkcioj kaj subjunkcioj

Konjunkcioj kaj **subjunkcioj** estas du similaj specoj de vortoj, kiuj kunligas du aferojn.

10.1. Konjunkcioj

Konjunkcio kunligas du samspecajn erojn, produktante pli grandan eron de tiu sama speco. Ekzemple du substantivaj vortgrupoj kunligitaj per **e** formas pli grandan substantivan vortgrupon.

Estas kvar konjunkcioj:

- **e** – kaj (*ambaŭ eroj egale validas*)
- **o** – aŭ (*unu el la eroj validas; eble ambaŭ validas*)
- **no** – ne, kaj ne, sed ne (*la unua ero validas; la dua ne validas*)
- **ma** – sed (*ambaŭ eroj egale validas, sed kontrastas unu al la alia*)

Ekzemploj:

- La om **e** la fem vade a la casa. – La viro kaj la virino iras al la domo.
- Tu es multe vea **e** saja. – Vi estas tre maljuna kaj saĝa. (*versajne tre saĝa, ĉar alie la frazo estus tu es saja e multe vea*)
- El ia labora ante **e** pos se vacanse. – Li laboris antaŭ kaj post siaj ferioj.
- Se aniversario es en marto **o** april. – Ŝia datreveno estas en marto aŭ aprilo.
- Tu desira cafe **o** te? – Ĉu vi deziras kafon aŭ teon?
- On pote visita la museo a lundi **o** jovedi. – Oni povas viziti la muzeon je lundo aŭ ĵaŭdo (aŭ ambaŭ).
- On ia eleje tu, **no** me. – Oni elektis min, ne vin.
- Me ia conta no sola la oveas **ma** ance la capras. – Mi nombris ne nur la ŝafojn sed ankaŭ la kaprojn.

Ĉe listoj de pli ol unu ero, oni kutime anstataŭigas la konjunkcion per komo, krom inter la fina paro. Komon oni ofte metas ankaŭ antaŭ la konjunkcio en tia listo:

- Nos va viaja tra Italia, Suiz, Osteraic, **e** Deutxland. – Ni vojaĝos tra Italujo, Svislando, Aŭstrujo, kaj Germanujo.

Por emfazo oni povas duobligi **e**, **o**, kaj **ne**, lokante la kroman konjunkcion antaŭ la unuan eron de la kunligo. Duobla **o** eliminis la eblon, ke ambaŭ eroj validas:

- **e... e** – kaj... kaj
- **o... o** – aŭ... aŭ
- **no... no** – nek... nek

Ekzemploj:

- **E** Luis **e** Maria vade a scola. – Kaj Luis kaj Maria iras al la lernejo.
- **O** tu **o** me gania, ma no ambos. – Aŭ vi aŭ mi gajnos, sed ne ambaŭ.

- Me ave **no** la tempo **no** la desira per leje plu. – Mi havas nek la tempon nek la deziron legi plu.

E, o, kaj ma povas ankaŭ kunligi du frazojn aŭ subfrazojn:

- Me ia vade a la biblioteka, **e** tu ia visita la museo. – Mi iris al la biblioteko, kaj vi vizitis la muzeon.
- **O** nos solve esta problem, **o** la mondo va fini. – Aŭ ni solvu ĉi tiun problemon, aŭ la mondo finiĝos.
- **Ma** acel es difisil. – Sed tio malfacilas.

10.2. Subjunkcioj

Subjunkcio ligas subfrazon al la enhavanta frazo, kaj indikas ĝian rolon en tiu frazo:

Ce ('ke') enkondukas substantivan subfrazon:

- Nos es surprandeda **ce** vos no ia cexa. – Ni estas surprizitaj, ke vi ne plendis.
- Me pensa **ce** tu nesesa un vacanse. – Mi pensas, ke vi bezonas ferion.

La jenaj konjunkcioj enkondukas adverbajn subfrazojn:

- **si** – se (*kondiĉo*), ĉu (*demando*)
- **afin** – por ke (*intenco*)
- **car** – ĉar (*kialo*)
- **ca** – ol (*komparo*)

Ekzemploj:

- Me va veni **si** tu clama. – Mi venos, se vi vokos.
- Me labora **afin** me enfantes pote come. – Mi laboras, por ke miaj infanoj povu manĝi.
- Es calda **car** la sol brilia. – Varmas, ĉar la suno brilas.
- Esta es plu labora **ca** me ia espeta. – Ĉi tio estas pli da laboro, ol mi atendis.

La jenaj demandaj kaj rilataj adverboj povas funkcii ankaŭ kiel subjunkcioj enkondukantaj adverbajn subfrazojn:

- **como** – kiel (= **en la modo en cual**)
- **cuando** – kiam (= **a la tempo a cual, en la tempo en cual**)
- **cuanto** – kiom (= **en la cuantia en cual, en la cuantia cual**)
- **do** – kie (= **a la loca a cual, en la loca en cual**)

Ekzemploj:

- Nos parla **como** nos pensa. – Ni parolas, kiel (= en tiu sama maniero, en kiu) ni parolas.
- Me dormi **cuando** me pote. – Mi dormas, kiam mi povas.
- Me va esplica **cuanto** me comprende. – Mi klarigos, kiom mi komprenas.
- Nos abita **do** la du rios encontra. – Ni loĝas, kie la du riveroj renkontiĝas.

La kunteksto kutime indikas klare, ĉu oni uzas ĉi tiujn kiel konjunkciojn aŭ demandovortojn:

- El demanda **cuando** me dormi. = *Verŝajne*: Ŝi demandas, je kiu horo mi dormas. *Eble*: Ŝi faras demandon je iu horo, je kiu mi dormas.
- Nos esplica **como** nos pensa. = *Verŝajne*: Ni donas klarigon pri nia pensmaniero. *Eble*: Ni klarigas en tiu sama maniero, en kiu ni pensas.

Ĉi tiujn konjunkciojn oni povas enkonduki per prepozicio. La prepozicio sola ne povas funkcii kiel konjunkcio:

- Nos ia adormi **pos cuando** nos ia dansa. – Ni endormiĝis, post kiam ni dancis.
- Vade a la boteca **ante cuando** lo clui. – Iru al la butikoj, antaŭ ol ĝi fermiĝos.
- Me desira es un esploror **de cuando** me ia es joven. – Mi deziras esti esploristo, de kiam mi estis juna.
- El ia cexa **a cuando** on ia paia el. – Li plendis, ĝis oni pagis lin.
- Me ia fini la taxe **en cuando** tu ia parla a me. – Mi finis la taskon, dum vi parolis al mi.
- Nos va core **a do** la vias encontra. – Ni kuros tien, kie la vojoj renkontiĝos.
- Los ia fuji **de do** on ia observa los. – Ili fuĝis de tie, kie oni observis ilin.

11. Demandoj

Ekzistas tri specoj de **demandoj**: tiuj, kiujn oni povas respondi simple per ‘jes’ aŭ ‘ne’; tiuj, kiuj prezentas liston de ebloj, inter kiuj oni elektu; kaj tiuj, kiuj petas apartan informon.

Krome, demandoj povas esti **rektaj** (‘Kien ni iras?’) aŭ **nerektaj** (‘Mi demandis vin, kien ni iras’, ‘Mi ne scias, kiu mi estas’). Rektaj demandoj finiĝas per demandosigno (?).

11.1. Ĉu-demandoj

Oni povas fari ĉu-demandon el frazo per aldono de **esce** (‘ĉu’) ĉe la komenco, aŭ de **si?** (‘ĉu?’) aŭ **no?** (‘ĉu ne?’) ĉe la fino. Alternative la nura ĉeesto de demandosigno – aŭ de leviĝanta frazmelodio en parolo – povas sufiĉi por implici demandon:

- **Esce** tu parla deŭt? – Ĉu vi parolas la germanan?
- Tu ia come, **si?** – Vi manĝis, ĉu?
- Nos es perdeda, **no?** – Ni perdiĝis, ĉu ne?
- Vos comprende? – Ĉu vi komprenas?

Nerektaj ĉu-demandoj uzas **si** aŭ **esce**:

- Me vole sabe **si** la posta ia ariva. – Mi volas scii, ĉu la poŝto alvenis.
- El ia demanda **esce** me pote aida. – Ĉi demandis, ĉu mi povas helpi.

La respondo al ĉu-demando estas **si** (‘jes’) aŭ **no** (‘ne’). **Si** diras, ke veras la eblo esprimita en la demando; **no** diras, ke ĝi falsas:

- Tu desira bir? – Ĉu vi deziras bieron?
 - **Si**, per favore. – Jes, mi petas. (*mi deziras bieron*)
 - **No**, gracias. – Ne, dankon. (*mi ne deziras bieron*)

Se la demando havis negativan formon, **si** kaj **no** esprimas la samajn signifojn, kiel se la demando ne estus negativa. Sed tio povas esti konfuza, do pli klare povas esti respondo per plena frazo:

- Tu no desira bir? – Ĉu vi ne deziras bieron?
 - **Si**. – Jes. (*mi deziras bieron*)
 - **No**. – Ne. (*mi ne deziras bieron*)
 - **Si**, me desira bir. – Jes, mi deziras bieron.
 - **No**, me no desira bir. – Ne, mi ne deziras bieron.

11.2. Demandoj pri alternativoj

Demando pri alternativoj simple petas, ke la aŭskultanto elektu unu el kelkaj ebloj, kutime esprimitaj kiel listo ligita per la konjunkcio **o**:

- Tu desira te, cafe, **o** bir? – Ĉu vi deziras teon, kafon, aŭ bieron?
 - Cafe, per favore. – Kafon, mi petas.
- Tu ia veni par auto, **o** par bisicle, **o** tu ia pasea? – Ĉu vi venis aŭte, aŭ bicikle, aŭ ĉu vi promenis?

11.3. Aliaj demandoj

Aliaj demandoj uzas demandajn difinilojn, pronomojn, aŭ adverbojn kiel ekzemple **cual**, **ci**, **ce**, **cuando**, **cuanto**, **como**, **do**, kaj **per ce**. La demandan vorton oni ofte movas al la komenco de la frazo, sed ĝi povas aperi ankaŭ tie, kie ĝia respondo aperus:

- **Cual** libro tu leje? = Tu leje **cual** libro? – Kiun libron vi legas?
- **Ci** es tu autor prefereda? = Tu autor prefereda es **ci**? – Kiu estas via preferata aŭtoro?
- **Ce** es acel musica fea? = Acel musica fea es **ce**? – Kio estas ĉi tiu malbela muziko?
- **Ce** tu fa? = Tu fa **ce**? – Kion vi faras?
- **Cuando** tu dormi? = Tu dormi **cuando**? – Kiam vi dormas?
- **Cuanto** tu va esplica? = Tu va esplica **cuanto**? – Kiom vi klarigos?
- **Como** vos ia evade? = Vos ia evade **como**? – Kiel vi eskapis?
- **Do** es nos? = Nos es **do**? – Kie ni estas?
- **Per ce** tu core? = Tu core **per ce**? – Kial vi kuras?

12. Subfrazoj

Kiel frazo, **subfrazo** enhavas subjekton kaj verbon, sed ĝi formas parton de pli granda frazo.

Ĉiu frazo entenas **ĉeffrazon**. Tion oni povas modifi diversmaniere per unu aŭ pli multaj **subfrazoj**. Se subfrazo modifas substantivan vortgrupon, oni nomas ĝin rilata subfrazo. Se ĝi modifas verbon aŭ la tutan ĉeffrazon, oni nomas ĝin adverba subfrazo. Kaj se ĝi ludas la rolon de substantivo, oni nomas ĝin substantiva subfrazo.

Krome, frazo povas enhavi pli ol unu ĉeffrazon.

12.1. Rilataj subfrazoj

Rilata subfrazo estas subfrazo, kiu modifas substantivon. Rilataj subfrazoj sekvas la substantivojn modifatajn, kaj ili kutime komenciĝas per unu de la rilataj pronomoj **ci** kaj **cual**:

- La om **ci** ia abita asi ia vade a Nu Iorc. – La viro, kiu loĝis ĉi tie, iris al Novjorko.
- La poma **cual** ia cade de me sako es aora noncomable. – La pomo, kiu falis de mia sako, estas nun nemanĝebla.

Por klareco, oni povas apartigi rilatan subfrazon disde la cetera frazo per komoj, precipe se ĝi estas longa aŭ komplika:

- La poma, **cual** ia cade de me sako en la fango a matina ier, es aora noncomable. – La pomo, kiu falis de mia sako en la koton hieraŭ matene, estas nun nemanĝebla.

Iuj rilataj subfrazoj ne estas esencaj por la signifo de la frazo, sed simple aldonas pasantan komenton. Tiajn subfrazojn oni ĉiam apartigas per komoj:

- La can, **cual** ave manxas negra, ia morde la polisior. – La hundo, kiu havas nigrajn makulojn, mordis la policanon.
- Me padre, **ci** ia jubila, abita en Mexico. – Mia patro, kiu emeritiĝis, loĝas en Meksiko.
- Esta jus, **cual** Ana ia fa, ave un bon sabor. – Ĉi tiu suko, kiun Ana faris, bongustas.

Ci kaj **cual** povas funkcii kiel aŭ la subjekto aŭ la objekto de la rilata subfrazo. Objektoj normale sekvas la verbon, sed kiam unu el ĉi tiuj estas la objekto, ĝi staras antaŭ kaj la subjekto kaj la verbo:

- La fem **ci** me ama veni de Frans. – La virino, kiun mi amas, venas de Francujo.
- La robot **cual** me ia konstrui no opera. – La roboto, kiun mi konstruis, ne funkcias.
- Nos ta vade a me casa, **cual** es prosima. – Ni iru al mia domo, kiu proksimas.

Kiam la rilata pronomo estas la objekto de prepozicio, la prepozicio venas unue:

- La fem **de ci** nos parla labora a me ofisia. – La virino, pri kiu ni parolas, laboras ĉe mia oficejo.
- Tu libro, **en cual** me ia scrive se nom, es sur la table. – Via libro, en kiu mi skribis ŝian nomon, estas sur la tablo.

Kiam **de ci** aŭ **de cual** enkondukas posedatan nomon ene de la rilata subfrazo, tiun substantivon oni kutime enkondukas per **se** por klareco:

- Esta fem, **de ci se** sposo labora en la banco, es un cocor eselente. – Ĉi tiu virino, kies edzo laboras en la banko, estas bonega kuiristo.
- La fem, **de ci** tu conose **se** sposo, labora a me ofisia. – La virino, kies edzo vi konas, laboras ĉe mia oficejo.
- La fem, **de ci** tu ia dona la letera a **se** sposo, es encantante. – La virino, al kies edzo vi donis la leteron, estas ĉarma.
- Me auto, **de cual se** motor es rompeda, es aora deĵeto. – Mia aŭto, kies motoro estas rompita, estas nun rubaĵo.

Rilato subfrazo foje rilatas al la tuta antaŭa ĉeffrazo, anstataŭ al aparta substantivo en tio. En tiaj okazoj oni uzas **cual** kun antaŭa komo:

- El pote salta a un metre alta, **cual** ia surprinde me. – Li povas salti unu metron alte, kio surprizis min.

Alia maniero por komenci rilatan subfrazon estas per rilata adverbo:

- Me come en Paris, **do** me abita. – Mi manĝas en Parizo, kie mi loĝas.
- El va visita en julio, **cuando** la clima es bon. – Li vizitos en julio, kiam la vetero estos bona.
- Acel es la razona **per ce** Juan ia parti. – Tio estas la kialo, pro kiu Juan foriris.

‘Kial’ (‘pro kiu kialo’) estas ĉiam **per ce**, ne **per cual**.

Tiaj rilataj subfrazoj ofte similas al adverbaj subfrazoj:

- Me come **do** me abita. – Mi manĝas, kie mi loĝas.
- El va visita **cuando** la clima es bon. – Li vizitos, kiam la vetero estos bona.

12.2. Adverbaj subfrazoj

Adverba subfrazo modifas aŭ la verbon de la ĉeffrazo aŭ la ĉeffrazon mem. Adverbajn subfrazojn oni enkondukas per subjunkcioj:

- Me no teme la can, **car** el es multe peti. – Mi ne timas la hundon, ĉar ĝi estas tre malgranda.

- **Si** los redui tro rapida se pesa, los va regania lo. – Se ili perdos pezon tro rapide, ili regajnos ĝin.
- Me core **afin** la rinoseros no catura me. – Mi kuras, por ke la rinoceroj ne kaptu min.
- El ia scrive **cuando** se madre ia demanda. – Li skribis, kiam lia patrino petis.
- El dise ce el es felis **do** el abita. – Li diras, ke li estas feliĉa, kie li loĝas.
- On no ia permete me fa la cosas **como** me ia desira. – Oni ne permesis min fari aferojn, kiel mi deziris.

Oni povas rigardi adverbajn subfrazojn enkondukitan per subjunkcio (**como, cuando, cuanto, do**) kiel mallongigitan rilata subfrazo. Ekzemple, la lastajn tri ekzemplojn ĉi-supre oni povas esprimi ankaŭ ĉi-maniere:

- El ia scrive **a la ora cuando** se madre ia demanda. – Li skribis je la horo, kiam lia patrino petis.
- El dise ce el es felis **a la loca do** el abita. – Li diras, ke li estas feliĉa en la loko, kie li loĝas.
- On no ia permete me fa la cosas **en la modo** como me desira. – Oni ne permesis min fari aferojn en la maniero, kiel mi deziris.

12.3. Substantivaj subfrazoj

Substantiva subfrazo funkcias kiel substantivo: ĝi povas esti la subjekto aŭ objekto de verbo aŭ prepozicio. Substantivajn subfrazojn oni enkondukas per la subjunkcio **ce**, per unu el la rilataj pronomoj **ci** e **cual**, aŭ per unu el la rilataj adverboj.

Por eltrovi, ĉu subfrazo estas vere substantiva subfrazo, anstataŭigu ĝin per 'li', 'ŝi', 'ĝi', aŭ 'ili'. Se tio rezultigas bonan frazon, la subfrazo estas substantiva subfrazo. Substantivaj subfrazoj estas tipe objektoj de verboj de pensado, sensado, aŭ emocio:

- Me vide **do** tu es. – Mi vidas, kie vi estas.
- **Cuando** me va parti, me no sabe. – Kiam mi foriros, mi ne scias.
- Me sabe **de do** tu veni. – Mi scias, de kie vi venas.
- Me sabe **ci** ia dise acel. – Mi scias, kiu diris tion.
- **Ci** ia dise esta, ia es noncoreta. – Kiu diris tion, malpravus.
- Me ia oia **cual** tu ia dise. – Mi aŭdis, kion vi diris.
- Me pote divina **cual** el leje. – Mi povas diveni, kiun li legas.

Substantivaj subfrazoj aspektas simile al iuj adverbaj subfrazoj. Por eviti dusencecon, oni foje aldonas substantivon aŭ pronomon:

- Me vide **la loca do** tu es. – Mi vidas la lokon, kie vi estas.
- Me no sabe **la ora cuando** me va parti. – Mi ne scias la horon, kiam mi foriros.
- Me sabe **el ci** ia dise acel. – Mi scias la personon, kiu diris tion.
- Me ia oia **acel cual** tu ia dise. – Mi aŭdis tion, kio vi diris.

Multajn substantivajn subfrazojn oni enkondukas per **ce** ('ke', ĉi tie funkciante kiel subjunkcio). La rezultoj ekvivalentas al verboĉenoj:

- Me pensa **ce** el es bela. – Mi pensas, ke ŝi estas bela.
- Me pensa **ce** el pote salta a un metre alta. – Mi pensas, ke li povas salti unu metron alte.
- Me pensa **ce** si. – Mi pensas, ke jes.
- Es sorprendente **ce** el pote salta un metre alta. – Estas surprize, ke li povas salti unu metron alte.

La lasta ekzemplo ĉi-supre similas al rilata subfrazo, kiu rilatas al la tuta antaŭa ĉefphrazo:

- El pote salta a un metre alta, **cual** es sorprendente. – Li povas salti unu metron alte, kio estas surpriza.

Oni povas preterlasi la vorton **ce**, se neniu miskompreno eblas:

- Me pensa el es bela.
- Me pensa el pote salta a un metre alta.

Substantivaj subfrazoj ofte raportas tion, kion iu diris, pensis aŭ demandis. Ĉiakaze, la tempo de la verbo en la substantiva subfrazo restas sama kiel tiu en la origina diro, penso aŭ demando (ĝuste kiel en esperanto):

- Me ia dise: ‘Me **veni** de London.’ – Mi diris: ‘Mi venas de Londono.’
- Me ia dise ce me **veni** de London. – Mi diris, ke mi venas de Londono.
- El pensa: ‘La tren **ia es** tarde.’ – Ŝi pensas: ‘La trajno malfruis.’
- El pensa ce la tren **ia es** tarde. – Ŝi pensas, ke la trajno malfruis.
- El ia demanda: ‘Quando nos **va parti**?’ – Li demandis: ‘Kiam ni foriros?’
- El ia demanda cuando nos **va parti**. – Li demandis, kiam ni foriros.
- Me va vole sabe: ‘Do la selebra **es**?’ – Mi volos scii: ‘Kie estas la festo?’
- Me va vole sabe do la selebra **es**. – Mi volos scii, kie la festo estas.

12.4. Kunligitaj ĉeffrazoj

Per konjunkcioj oni povas kunligi du ĉeffrazojn kiel unu solan frazon. Oni ofte inkluzivas komon antaŭ la konjunkcio:

- Me ia desira la auto, **ma** me no ia ave la mone. – Mi deziris la aŭton, sed mi ne havis la monon.
- Me desira un bon carera **e** me vole ance trova un sposa bela. – Mi deziras bonan karieron kaj mi volas ankaŭ trovi belan edzinon.

Tiaj ĉeffrazoj povas stari kiel sendependaj frazoj, kun aŭ sen konjunkcioj:

- El ia vole canta **e** el ia vole dansa, **ma** el ia teme. – Li volis kanti kaj li volis danci, sed li timis.
- El ia vole canta. **E** el ia vole dansa. **Ma** el ia teme. – Li volis kanti. Kaj li volis danci. Sed li timis.
- El ia vole canta. El ia vole dansa. El ia teme. – Li volis kanti. Li volis danci. Li timis.

13. Nombroj

13.1. Kardinalaj nombrovortoj

La bazaj kardinalaj nombrovortoj estas:

- **zero** – nul
- **un** – un
- **du** – du
- **tre** – tri
- **cuatro** – kvar
- **sinco** – kvin

- **ses** – ses
- **sete** – sep
- **oto** – ok
- **nove** – naŭ
- **des** – dek
- **sentto** – cent
- **mil** – mil
- **milion** – miliono

Nombrojn ĝis 999 oni skribas kiel unuopajn vortojn el ĝis tri eroj, ligitaj per dividstreko. Ĉiu ero prezentas ciferon, kaj konsistas el kardinala nombrovorto inter **un** kaj **nove**, kun **des** aŭ **sentto** aldonita ĉefine, se la cifero prezentas dekoblon aŭ centoblon. Unuopajn oblojn de dek kaj cent oni esprimas per nur **des** kaj **sentto**, sen iu mencio de **un**. La erojn per nulaj obloj (kiel la ‘0’ en ‘209’) oni entute ellasas.

- **des-un** – 11
- **des-du** – 12
- **des-nove** – 19
- **dudes** – 20
- **dudes-un** – 21
- **dudes-sinco** – 25
- **sentto-un** – 101
- **sentto-des-du** – 112
- **tresento-dudes-un** – 321
- **cuatrosento** – 400
- **novesento-sinco** – 905

Mil kaj **milion** estas ĉiam skribitaj kiel sendependaj vortoj, disigante ĉiun grupon el tri ciferoj:

- **mil setesento-sesdes-tre** – 1763
- **du mil un** – 2001
- **tre mil des-cuatro** – 3014
- **cuatrosento-sinco mil sessento-setedes-oto** – 45 678
- **novesento-otodes-sete milion sessento-sincodes-cuatro mil tresento-dudes-un balones roja** – 987 654 321 ruĝaj balonoj

Kiam oni skribas nombrojn per ciferoj, LFN metas spaceton inter ĉiu grupo el tri ciferoj, kiel montrite ĉi-supre. La decimalan signon oni skribas kiel aŭ punkton aŭ virgulon laŭprefere, kaj simile oni prononcas ĝin kiel aŭ **punto** aŭ **virgula**. Ciferojn post la decimala signo oni simple listigas:

- **tre punto un cuatro un ses** – 3.1416
- **du virgula zero nove** – 2,09

Negativajn nombrojn oni esprimas per **min**:

- **min cinco grados** – minus kvin gradoj

13.2. Miloj da milionoj

La vorto ‘biliono’ povas signifi aŭ mil milionojn aŭ milionon da milionoj, depende de la kulturo. Similaj problemoj trafas ‘trillion’, ‘quadrillion’, ktp. Por eviti konfuzon, LFN preferas esprimi tiajn nombrojn plene:

- **mil milion** – 1 000 000 000 (unu kun naŭ nuloj, 10^9)
- **milion milion** – 1 000 000 000 000 (10^{12})
- **mil milion milion** – 1 000 000 000 000 000 (10^{15})

La vortoj **bilion**, **trilion**, **cuadrilion**, ktp ja ekzistas en LFN, sed parolanto, kiu uzas ilin, zorge klarigu la celitan signifon.

En scienca verkado la plej klara eblo estas uzi la internaciajn prefiksojn:

- **giga-** – 10^9
- **tera-** – 10^{12}
- **peta-** – 10^{15}
- **exa-** – 10^{18}
- **zeta-** – 10^{21}
- **iota-** – 10^{24}

13.3. Ordaj nombrovortoj

Kiam nombrovorto staras *antaŭ* substantivo, ĝi estas kardinala nombrovorto kaj indikas kvanton:

- **tre** omes e **cuatro** femes – tri viroj kaj kvar virinoj

Sed kiam nombrovorto *sekvas* substantivon, ĝi estas orda nombrovorto kaj indikas lokon en sinsekvo:

- la **om tre** – la tria viro
- la **pato ses** – la sesa anaso
- la **paje un** – la unua paĝo, paĝo unu

Prima estas ofta alternativo de orda **un**, sed oni ne povas ĝin uzi por pli altaj numeroj, kiuj hazarde finiĝas per la cifero ‘1’:

- la **paje prima** – la unua paĝo
- sala **sentto-un** – ĉambro 101

Oni povas uzi **numero** kiel lokokupan substantivon por subteni ordan nombrovorton:

- El es **numero tre**. – Li estas numero tri / Li estas tria.
- A cual paje tu es? Me es a **numero setedes**. – Ĉe kiu paĝo vi estas? Mi estas ĉe numero sepdek.
- **Numero tre**, me vole gracia la furnores de come. – Trie, mi volas danki la proviantistojn.

13.4. Onoj

Unu uzo de la sufikso **-i** estas formi vortojn por onaj nombroj:

- **dui** – duono
- **tri** – triono
- **cuatri** – kvarono

- **desi** – dekono
- **des-dui** – dek-duono
- **cuatrodesi** – kvardekono
- **senti** – centono
- **tresento-sesdeso-sinci** – 1/365
- **mili** – 1/1000
- **dudes-mili** – 1/20 000

Onoj sekvas la regulojn por ordinaraj substantivoj:

- **un tri** de la tarte – triono de la torto
- **du tris** de la tarte – du trionoj de la torto
- **esta tri ardeda** de la tarte – ĉi tiu bruligita triono de la torto
- **un cuatri** de un sentenio – kvarono de jarcento
- **tre tredes-duis** de un diton – tri tridek-duonoj el colo
- **tre e un dui** oras – tri kaj duona horoj
- tre oras e **un dui** – tri horoj kaj duono
- **sete e un dui** milion anios – sep kaj duona milionoj da jaroj

Por scienca verkado, internaciaj prefiksoj disponeblas:

- **micro-** – 10^{-6}
- **nano-** – 10^{-9}
- **pico-** – 10^{-12}
- **femto-** – 10^{-15}
- **ato-** – 10^{-18}
- **zepto-** – 10^{-21}
- **iocto** – 10^{-24}

13.5. Obloj

La sufikso **-uple** formas vortojn por nombraj obloj kaj opoj:

- **duple** – duoblo, duopo, paro
- **truple** – trioblo, triopo
- **cuatuple** – kvaroblo, kvaropo

Vortgrupoj kun **ves** aŭ **veses** esprimas kiomfoje io okazas:

- **a un ves** – unufoje
- **a du veses** – dufoje
- **a tre veses** – trifoje

Ves ne esprimas aritmetikan multiplikon.

13.6. Aritmetiko

Adicion oni esprimas per **plu** aŭ **e**:

- Un **plu** un es du. – Unu plus unu estas du.

- Du **e** du no es sinco. – Du kaj du ne estas kvin.

Subtrahon oni esprimas per **min**:

- Ses **min** tre es tre. – Ses minus tri estas tri.

Multiplikon oni esprimas per **multiplida par**, ofte simpligita al nur **par**:

- Du **multiplida par** tre es ses. – Du multiplikite per tri estas ses.
- Ses **par** cuatro es dudes-cuatro. – Sesoble kvar estas dudek kvar.

Dividon oni esprimas per **divideda entre**, ofte simpligita al nur **entre**:

- Des **divideda entre** du es sinco. – Dek dividite per du estas kvin.
- Sinco **entre** du es du e un dui. – Kvin dividite per du estas du kaj duono.
- Sinco **entre** du es du punto sinco. – Kvin dividite per du estas 2.5.
- Sinco **entre** du es du virgula sinco. – Kvin dividite per du estas 2,5.

Potencojn oni esprimas per **a potia** kaj orda nombrovorto. **Cuadrada** kaj **cubida** estas alternativoj por ‘kvadratigita’ and ‘kubigita’:

- Tre **a potia du** es nove. – La dua potenco de tre estas naŭ.
- Tre **cubida** es dudes-sete. – Tri kubigita estas dudek sep.
- des **a potia min nove** – 10^{-9}
- des **a potia sento** – 10^{100}

Radikojn oni esprimas per **a radis** kaj orda nombrovorto:

- 256 **a radis cuatro** es 4. – La kvara radiko de 256 estas 4.
- La **radis cuadro** de 64 es 8. – La kvadrata radiko 64 estas 8.
- La **radis cubo** de 27 es 3. – La kuba radiko 27 estas 3.

13.7. Mezuroj

Fizikajn mezurojn oni povas esprimi diversmaniere:

- **Cuanto alta es** la tore? – Kiom alta estas la turo?
- **Cuanto de altia** la tore ave? – Kiom da alteco la turo havas?
- La tore **es cuanto alta?** – La turo estas kiom alta?
- La tore **ave cuanto de altia?** – La turo havas kiom da alteco?
- La tore **es 40 metres alta.** – La turo estas 40 metrojn alta.
- La tore **ave 40 metres de altia.** – La turo havas 40 metrojn da alteco.
- La tore **es un metre plu alta ca** la casa. – La turo estas unu metron pli alta ol la domo.
- La tore **ave un metre plu de altia ca** la casa. – La turo havas unu metron pli da alteco ol la domo.
- La tore **es du veses plu alta ca** la casa. – La turo estas dufoje pli alta ol la domo.
- La tore **ave du de la altia de** la casa. – La turo havas dufoje la altecon de la domo.
- La tore **ave un dui de la altia de** la casa. – La turo havas duono de la alteco de la domo.
- La tore **es duple plu alta ca** la casa. – La turo estas duoble pli alta ol la domo.
- La tore **ave duple la altia de** la casa. – La turo havas duoble la altecon de la domo.

Baza principo estas, ke oni *havas* altecon (**ave altia**) sed *estas* alta (**es alta**).

40 metres alta laŭvorte signifas ‘40 altaj metroj’ (t.e. la metroj mem estas altaj), sed per natura etendiĝo ĝi alprenas la signifon ‘40 metroj laŭ alteco’.

La samaj ebloj validas por aliaj mezuroj, kiel ekzemple:

- **larga, largia**
- **grande, grandia**
- **pesosa, pesa**
- **longa, longia**
- **longa, tempo**
- **vea, eda**
- **basa, basia**
- **profunda, profunda**
- **frecuente, frecuentia**
- **rapida, rapidia**
- **densa, densia**

14. Vortfarado

En LFN, oni povas formi novajn vortojn aldonante prefiksojn aŭ sufiksojn al ekzistantaj vortoj, aŭ kombinante du ekzistantaj vortojn kiel kunmetitan substantivon.

14.1. Prefiksoj

Auto- signifas ‘sin-’ or ‘mem-’. Ĝi formas substantivojn, verbojn, kaj adjektivojn, kiuj indikas refleksivan aŭ aŭtomatan agon:

- **respeto** – respekto > **autorespeto** – sinrespekto
- **flue** – flui > **autoflue** – aŭtomata linisalto (ĉe komputila teksto)
- **adere** – gluiĝi > **autoaderente** – memgluiĝa

Des- signifas ‘mal-’, kiam oni malfaras agon. Ĝi formas verbojn. Ĝi simpliĝas al **de-** antaŭ S, Z, X, aŭ J:

- **botoni** – butoni > **desbotoni** – malbutoni
- **infeta** – infekti > **desinfeta** – malinfekti
- **jela** – frostiĝi > **dejela** – fandiĝi
- **sifri** – ĉifri > **desifri** – malĉifri

Inter- signifas ‘inter-’. Ĝi formas substantivojn, verbojn, kaj adjektivojn, kiuj indikas reciprokan agon aŭ staton:

- **cambia** – ŝanĝi > **intercambia** – interŝanĝi
- **nasional** – nacia > **internasional** – internacia

Media- signifas ‘mez-’ aŭ ‘-mezo’. Ĝi formas substantivojn, kiuj indikas la mezpunkton de io:

- **note** – nokto > **medianote** – noktomezo
- **estate** – somero > **mediaestate** – somermezo
- **punto** – punkto > **mediapunto** – mezpunkto

Non- signifas ‘mal-’ aŭ ‘ne-’, formante adjektivojn kaj substantivojn, kiuj indikas malajn kvalitojn. Ĝi simpliĝas al **no-** antaŭ N:

- **justa** – justa > **nonjusta** – maljusta
- **aktiva** – aktiva > **nonaktiva** – neaktiva
- **nativa** – indiĝena > **nonativa** – neindiĝena
- **nesesada** – necesa > **nonesesada** – nenecesa
- **crede** – kredo > **noncrede** – nekredo

Pos- signifas ‘post-’. Ĝi formas substantivojn, verbojn, kaj adjektivojn, kiuj aludas al tempo (aŭ loko) post aŭ malantaŭ (**pos**) alia:

- **graduada** – diplomita studento > **posgraduada** – universitata studento post sia unua diplomo
- **media** – mezo > **posmedia** – posttagmezo
- **alveolo** – alveolo > **posalveolal** – postalveol(ar)a

Pre- signifas ‘antaŭ-’. Ĝi formas substantivojn, verbojn, kaj adjektivojn, kiuj aludas al tempo (aŭ loko) antaŭ (**ante**) alia:

- **graduada** – diplomita studento > **pregraduada** – universitata studento antaŭ sia unua diplomo
- **istoria** – historio > **preistoria** – prahistorio
- **judi** – juĝi > **prejudi** – antaŭjuĝi

Re- signifas ‘re-’. Ĝi formas verbojn, kiuj indikas ripetitan agon, aŭ agon en la kontraŭa direkto:

- **comensa** – komenci > **recomensa** – rekomenci
- **pleni** – plenigi > **repleni** – replenigi
- **paia** – pagi > **repaia** – repagi
- **veni** – veni > **reveni** – reveni

Su- signifas ‘sub-’. Ĝi formas substantivojn, verbojn, kaj adjektivojn, kiuj indikas pli malaltan punkton en hierarkio:

- **teninte** – leŭtenanto > **suteninte** – subleŭtenanto
- **divide** – dividi > **sudivide** – subdividi
- **consensa** – konscia > **suconsensa** – subkonscia
- **indise** – indico > **suidise** – subindico
- **campion** – ĉampiono > **sucampion** – dua gajninto

Supra- signifas ‘super-’ aŭ ‘-eg-’. Ĝi formas substantivojn, verbojn, kaj adjektivojn, kiuj indikas pli altan punkton en hierarkio:

- **computador** – komputilo > **supracomputador** – superkomputilo
- **pasa** – pasi > **suprapasa** – superi
- **dramosa** – drameca > **supradramosa** – dramecega
- **fem** – virino > **suprafem** – supervirino
- **natural** – natura > **supranatural** – supernatura

Vis- signifas ‘vic-’. Ĝi formas substantivojn, kiuj indikas eventualajn anstataŭulojn:

- **presidente** – prezidento > **vispresidente** – vicprezidento
- **re** – reĝo > **visre** – vicreĝo

Bon- e **mal-** formas bonajn kaj malbonajn (aŭ misajn) variantojn de adjektivoj kaj verboj, foje metafore. **Mal-** ofte korespondas al ‘mis-’ en Esperanto:

- **parla** – paroli > **bonparlante** – elokventa
- **vende** – vendi > **bonvendeda** – furora
- **dise** – diri > **bondise** – beni
- **veni** – veni > **bonveni** – bonvenigi
- **acusa** – akuzi > **malacusa** – kalumnii
- **comprende** – kompreni > **malcomprende** – miskompreni
- **nomida** – nomita > **malnomida** – misnomita
- **odorosa** – odora > **malodorosa** – malbonodora

Oni uzas nombrovortojn kaj onojn kiel prefiksojn ĉe iuj vortoj. Ĉe familianoj, nombrovortoj indikas pliĝe forajn generaciojn, kiel sinsekvoj de ‘pra-’ en Esperanto:

- **avo** – avo > **duavo** – praavo
- **neta** – nepino > **treneta** – prapranepino
- **pede** – piedo > **cuatropedal** – kvarpieda / kvarpiedulo
- **sore** – fratino > **duisore** – duonfratino
- **galon** – galjono > **cuatrigalon** – kvarono de galjono

14.2. Sufiksoj

Multaj sufiksoj komenciĝas per vokalo. Kiam oni aldonas tian sufikson al vorto, kiu jam finiĝas per vokalo, oni forigas la ekzistantan vokalon, krom se ĝi estis la sola vokalo en la origina vorto:

- **fruta** – frukto > **frutosa** – fruktoplena
- **jua** – ludo > **jueta** – ludilo
- **bu** – strigo > **buin** – strigecca

Kie sufikso kreus nevalidan vokalsinsekvon, oni forigas la duan vokalon de la sinsekvo:

- **comedia** + **-iste** > (comediiste) > **comediste** – komediisto

Tiuj ĉi reguloj havas du esceptojn:

- **tre** + **-i** > **tri**
- **tre** + **-uple** > **truple**

14.3. Sufikso formanta verbojn

Same kiel aliaj verboj, la verbojn kreitajn per ĉi tiu sufikso oni povas uzi kaj transitive kaj netransitive, aŭ kiel substantivojn.

Oni aldonas **-i** al substantivoj kaj adjektivoj por formi verbojn, kiuj signifas ‘fariĝi ...’, ‘ŝanĝ(iĝ)i al ...’. Kiel aparta kazo, ĝi inkluzivas ankaŭ verbojn, kiuj signifas ‘eligi substancon aŭ novan parton’:

- **arco** – arko > **arci** – arkigi
- **roja** – ruĝa > **roji** – ruĝiĝi
- **umida** – humida > **umidi** – humidigi
- **duple** – duobla > **dupli** – duobligi
- **saliva** – salivo > **salivi** – salivi

- **flor** – floro > **flori** – flori

-i kreas ankaŭ verbojn, kiuj signifas ‘uzi ...’ (tipe kiel ilon aŭ aparaton), aŭ ‘apliki ...’ (substancon aŭ konvencion):

- **boton** – butono > **botoni** – butoni
- **telefon** – telefono > **telefoni** – telefoni
- **sponja** – spongo > **sponji** – spongi
- **pinta** – farbo > **pinti** – farbi
- **nom** – nomo > **nomi** – nomi

14.4. Sufiksoj formantaj adjektivojn

Same kiel aliaj adjektivoj, la adjektivojn kreitajn per ĉi tiuj sufiksoj oni povas reuzi kiel substantivojn, kiuj indikas ulon aŭ aĵon kun la specifa kvalito.

Oni aldonas **-in** al substantivo por formi adjektivon, kiu signifas ‘simila al ...’, ‘-eca’:

- **ami** – amiko > **amin** – amika / amikeca
- **enfante** – infano > **enfantin** – infaneca
- **fantasma** – fantomo > **fantasmin** – fantomeca
- **mente** – mento > **mentin** – menteca
- **monstro** – monstro > **monstrin** – monstra
- **serpente** – serpento > **serpentin** – serpenteca

Oni aldonas **-osa** al substantivo por fari adjektivon, kiu signifas ‘plena de ...’ aŭ ‘farita el ...’:

- **zucar** – sukero > **zucarosa** – sukerplena
- **oro** – oro > **orosa** – farita el oro
- **capel** – haro > **capelosa** – harkovrita
- **festa** – festo > **festosa** – festoplena
- **melma** – ŝlimo > **melmosa** – ŝlima
- **jua** – ludo > **juosa** – ludema
- **caos** – kaoso > **caososa** – kaosa

Oni aldonas **-al** al substantivo por formi ĝeneralan adjektivon, kiu signifas ‘rilata al ...’ aŭ ‘kiu temas pri ...’

- **fotografia** – fotografo > **fotografial** – fotografia
- **nasion** – nacio > **nasional** – nacia
- **siensa** – scienco > **siensal** – scienca
- **averbo** – adverbo > **averbal** – adverba
- **erita** – heredo > **erital** – hereda
- **mito** – mito > **mital** – mita
- **monce** – monaĥo > **moncal** – monaĥa

Oni aldonas **-iste** al substantivo indikanta kredon, ekzemple religion aŭ filozofion, por fari ĝeneralan adjektivon. Se la substantivo finiĝas per **-isme**, **-iste** anstataŭas tion. En kelkaj vortoj, kie la radiko estas propra nomo, oni retenas la finan vokalon de la substantivo, se tio kreas vorton pli internacian:

- **bigamia** – bigamio > **bigamiste** – bigamia

- **otimisme** – optimismo > **otimiste** – optimisma
- **puria** – pureco > **puriste** – purisma
- **Mitra** – Mitrao > **mitraiste** – mitraisma

Oni aldonas **-an** al kelkaj substantivoj indikantaj regionojn de spaco aŭ tempo (lokojn kaj epokojn) por formi ĝeneralajn adjektivojn:

- **suburbe** – antaŭurbo > **suburban** – antaŭurba
- **Victoria** – Viktorino > **victorian** – viktorina

-an estas ankaŭ unu el la kvin normaj sufiksoj, per kiuj oni formas adjektivojn, kiuj indikas lingvojn kaj popolojn. La aliaj kvar estas **-es**, **-ica**, **-i**, kaj **-sce**. Por tiuj adjektivoj LFN uzas vortojn, kiuj sonas kiel eble plej simile al la surlokaj nomoj: rezulte, iuj nomoj uzas apartan propran sufikson, aŭ neniun ajn sufikson, kaj oni modifas foje ankaŭ la radikon:

- **Africa** – Africa > **african** – afrika
- **Frans** – Francujo > **franses** – franca
- **Elas** – Grekujo > **elinica** – greka
- **Arabia** – Arabujo > **arabi** – araba
- **Rusia** – Rusujo > **rusce** – rusa
- **Europa** – Eŭropo > **european** – eŭropa
- **Deutxland** – Germanujo > **deutx** – germana
- **Britan** – Britujo > **brites** – brita

Oni aldonas **-ica** al substantivo indikanta medicinan, psikologian, aŭ similan problemon por formi adjektivon pri persono, kiu havas tiun problemon:

- **catalesia** – katalepsio > **catalesica** – katalepsia
- **xenofobia** – ksenofobio > **xenofobica** – ksenofobia

Oni aldonas **-nte** al verbo por krei la aktivan participon, adjektivon, kiu signifas ‘-nta’, t.e. ‘tia, ke ĝi faras (la specifan agon)’. Ĝi alprenas la formon **-ente**, se la verbo finiĝas per konsonanto, sed **es** estas la sola efektiva ekzemplo:

- **ama** – ami > **amante** – amanta
- **depende** – dependi > **dependente** – dependanta / dependa
- **dormi** – dormi > **dorminte** – dormanta
- **obedi** – obei > **obedinte** – obeanta / obeema
- **pare** – ŝajni > **parente** – ŝajnanta / ŝajna
- **es** – esti > **esente** – estanta

Kiam oni uzas tian adjektivon kiel substantivon, ĝi normale indikas *aĵon*, kiu faras la agon. *Homon*, kiu faras agojn, oni indikas per la sufikso **-or**. Substantivojn, kiuj finiĝas per **-nte**, oni ne uzas kiel nomojn de agoj:

- La **covrente** es sur la caixa. – La kovrilo estas sur la skatolo.
- **Covre** la caixa es un bon idea. – Kovri la skatolon estas bona ideo / La kovro de la skatolo estas bona ideo.

Oni aldonas **-da** al verbo por formi la pasivan participon, adjektivon, kiu signifas ‘-ata’ aŭ ‘-ita’, t.e. ‘tia, ke oni ...as aŭ ...is ĝin’:

- **ama** – ami > **amada** – amata / amita
- **clui** – fermi > **cluida** – fermita

- **conose** – koni > **conoseda** – konata
- **jela** – frostigi > **jelada** – frostigita
- **nesesa** – necesi > **nesesada** – necesata / necesata
- **putri** – putriĝi / putrigi > **putrida** – putriĝinta / putrigita / putra

Oni aldonas **-able** al verbo por krei adjektivon, kiu signifas ‘-ebla’, ‘tia, ke oni povas ...i ĝin’, aŭ ‘-inda’, ‘tia, ke ĝi meritas, ke oni ...u ĝin’:

- **ama** – ami > **amable** – amebla / aminda
- **come** – manĝi > **comable** – manĝebla
- **infla** – ŝveli > **inflable** – ŝvelebla
- **loda** – laŭdi > **lodable** – laŭdinda
- **nota** – noti > **notable** – notinda
- **titila** – tikli > **titilable** – tikliĝema

14.5. Sufiksoj formantaj substantivojn

-or signifas ‘-anto’ aŭ ‘-isto’. Kiam oni aldonas ĝin al verbo, ĝi formas substantivon kun la signifo de homo, kiu faras la specifan agon, ofte kiel sian tipan aŭ kutiman okupon. Kiam oni aldonas ĝin al substantivo, ĝi formas substantivon kun la signifo de homo, kiu laboras pri la specifa aĵo, aŭ kiu ludas la specifan sporton:

- **aida** – helpi > **aidor** – helpanto
- **deteta** – detekti > **detetor** – detektivo
- **diriĝe** – direkti > **dirigor** – direktoro
- **fumi** – fumi > **fumor** – fumanto
- **gania** – gajni > **ganior** – gajnanto / gajninto
- **jogla** – ĵongli > **joglor** – ĵonglisto
- **parla** – paroli > **parlor** – parolanto
- **pexa** – fiŝkapti > **pexor** – fiŝisto
- **carne** – viando > **carnor** – viandisto
- **vaso** – vazo > **vasor** – vazisto
- **futbal** – futbalo > **futbalor** – futbalisto
- **tenis** – teniso > **tenisor** – tenisisto

-ador signifas ‘-ilo’. Ĝi kreas nomojn kun la signifo de ilo aŭ maŝino, kiu faras la specifan agon, aŭ kiu laboras pri la specifa aĵo:

- **caldi** – hejti > **caldador** – hejtilo
- **computa** – komputi > **computador** – komputilo
- **fax** – faksi > **faxador** – faksilo
- **lava** – lavi > **lavadador** – lavmaŝino
- **parla** – paroli > **parladador** – laŭtparolilo
- **surfa** – foliumi (TTT-paĝojn) > **surfador** – foliumilo / TTT-legilo
- **umidi** – humidigi > **umidadador** – humidigilo

-eria respondas al ‘-ejo’ en Esperanto. Oni aldonas ĝin al substantivo aŭ verbo por krei substantivon, kiu indikas lokon, ofte vendejon, ligita al la specifa ago aŭ aĵo:

- **cafe** – kafo > **caferia** – kafejo
- **pan** – pano > **paneria** – panvendejo
- **beli** – beligi > **beleria** – kosmetikejo
- **campana** – sonorilo > **campaneria** – sonorilturo
- **fruto** – frukto > **fruteria** – fruktarbaro
- **monce** – monaĥo > **monceria** – monaĥejo
- **planeta** – planedo > **planeteria** – planetario
- **xef** – ĉefo / estro > **xeferia** – ĉefsidejo

-ia respondas al ‘-eco’ en Esperanto. Ĝi formas abstraktajn substantivojn, kiuj servas kiel la nomoj de ecoj. Kiam oni aldonas **-ia** al vorto, kiu finiĝas per **-ia**, la vorto ne ŝanĝiĝas:

- **ajil** – movlerta > **ajilia** – movlerteco
- **felis** – feliĉa > **felisia** – feliĉo
- **jelosa** – ĵaluza > **jelosia** – ĵaluzo
- **neutra** – neŭtrala > **neutria** – neŭtraleco
- **madre** – patrino > **madria** – patrineco
- **enfante** – infano > **enfantia** – infaneco
- **sultan** – sultano > **sultania** – sultaneco
- **fria** – malvarma > **fria** – malvarmeco
- **vea** – maljuna / maljunulo > **veia** – maljuneco

Vortoj kiel **enfantia** kaj **sultania** povas indiki tempojn aŭ lokojn, en kiuj la eco ekzistas.

Ankaŭ la nomoj de multaj studkampoj finiĝas per **ia** (aŭ **ica**), sed tio estas parto de la radiko, kaj ne sufikso. La nomojn de la respondaj praktikistoj oni formas per **-iste**. Oni uzas **-iste** ankaŭ por formi la nomojn de kredantoj je religio aŭ filozofio (kiel derivite de la adjektiva sufikso **-iste**), la nomojn de muzikistoj, kaj la nomojn de iuj aliaj homoj, kiuj finiĝas per ‘-ist-’ internacie:

- **jeografia** – geografio > **jeografiste** – geografo
- **psicologia** – psikologio > **psicolojiste** – psikologo
- **cimica** – kemio > **cimiciste** – kemiisto
- **eletrica** – elektro > **electriciste** – elektristo
- **musica** – muziko > **musiciste** – muzikisto
- **Crixna** – Kriŝno > **crixniste** – kriŝnisto
- **ideal** – idealo > **idealiste** – idealisto / idealisma
- **gitar** – gitaro > **gitariste** – gitaristo
- **solo** – solo > **soliste** – solisto
- **jornal** – ĵurnalo > **jornaliste** – ĵurnalisto
- **sicle** – ciklo > **sicliste** – biciklisto

-isme formas la nomojn de kredsistemoj, anstataŭante **-iste** en la nomo de la kredanto. Ĝi aperas ankaŭ en iuj aliaj vortoj, kiuj finiĝas per ‘-ism-’ internacie:

- **dauiste** – taoisto > **dauisme** – taoismo

- **altruiste** – altruisto / altruista > **altruisme** – altruismo
- **raziste** – racisto > **razisme** – racismo
- **sindicatiste** – sindikatisto > **sindicatisme** – sindikatismo
- **turiste** – turisto > **turisme** – turismo
- **simbol** – simbolo > **simbolisme** – simbolismo
- **canibal** – kanibalo > **canibalisme** – kanibalismo

14.6. Malpli produktemaj sufiksoj

La jenajn sufiksojn oni aplikas nur al specifaj vortoj, kiel difinite en la vortaro.

Oni aldonas **-eta** al iuj substantivoj por krei nomon por versio de io, kion oni malpliigis en aparta maniero. Tio inkluzivas la nomojn de bestidoj kaj internaj vestaĵoj. Simile oni povas aldoni **-eta** al kelkaj verboj por krei vortojn por malpliigitaj versioj de agoj:

- **bebe** – infaneto > **bebeta** – novnaskito
- **caro** – ĉaro > **careta** – ĉarumo
- **imaje** – bildo > **imajeta** – miniaturo
- **lente** – lenso > **lenteta** – kontaktolenso
- **manga** – maniko > **mangeta** – hosoj (fleksebla akvotubo)
- **mone** – mono > **moneta** – monero
- **orolojo** – horloĝo > **orolajeta** – brakhorloĝo
- **bove** – bovo > **boveta** – bovido
- **ovea** – ŝafo > **oveta** – ŝafido
- **calsa** – ŝtrumpo > **calseta** – ŝtrumpeto
- **camisa** – ĉemizo > **camiseta** – subĉemizo / T-ĉemizo
- **jaca** – jakoj > **jaceta** – veŝtoj
- **pluve** – pluvo > **pluveta** – pluveto
- **rie** – rido > **rieta** – subridi / hihii
- **parla** – paroli > **parleta** – babili

Oni aldonas **-on** al iuj substantivoj por krei nomon por versio de io, kion oni pliigis en aparta maniero. Tio inkluzivas la nomojn de eksteraj vestaĵoj:

- **abea** – abelo > **abeon** – burdo
- **caxa** – skatolo > **caxon** – kesto
- **dente** – dento > **denton** – dentego
- **dito** – fingro > **diton** – dikfingro
- **padre** – patro > **padron** – patriarko / ĉefo
- **sala** – ĉambro > **salon** – salono
- **seja** – seĝo > **sejon** – fotelo
- **calsa** – ŝtrumpo > **calson** – kalsonŝtrumpoj
- **jaca** – jakoj > **jacon** – paltoj / manteloj

-eta kaj **-on** ne estas sinonimoj de **peti** kaj **grande**: oni certe povas havi **un careta grande** aŭ **un salon peti**. Anstataŭe ili formas vortojn kun specifaj novaj signifoj, kiujn oni povas nebule priskribi kiel pli etajn aŭ pli grandajn versiojn de la origina afero.

Oni aldonas **-o** kaj **-a** al kelkaj substantivoj indikantaj familianojn, por ŝanĝi la signifon inter viro kaj ino respektive:

- **tio, tia** – onklo, onklino

La nomojn de kelkaj arboj oni formas ŝanĝante la finan **-a** de la nomo de la frukto aŭ nukso al **-o**:

- **pera** – piro > **pero** – pirarbo

Oni aldonas **-esa** al kelkaj substantivoj indikantaj historiajn virajn sociajn rolojn por formi la inan ekvivalenton:

- **prinse** – princo > **prinsesa** – princino

14.7. Fakaj afiksoj

Internaciajn sciencajn kaj medicinajn terminojn oni formas el latinaj kaj grekaj fontoj per granda nombro da fakaj prefiksoj kaj sufiksoj. Ĉi tiujn afiksojn oni uzas ankaŭ en LFN, kaj ili sekvas la transskribajn regulojn de LFN.

La sufiksoj **-i** kaj **-uple** estas uzataj por nomi onojn kaj oblojn.

14.8. Kunmetitaj substantivoj

Kunmetitan substantivon oni povas formi kombinante verbon kun sia objekto, en tiu ordo. La rezulto signifas ulon aŭ aĵon, kiu faras la specifan agon al la specifa objekto:

- **corti, ungia** – tondi, ungo > **cortiangia** – ungotondilo
- **covre, table** – kovri, tablo > **covretable** – tablotuko
- **fura, bolsa** – ŝteli, mansaketo > **furabolsa** – poŝoŝtelisto
- **lansa, petra** – ĵeti, ŝtono > **lansapetra** – katapulto
- **para, morde** – haltigi, mordi > **paramorde** – buŝumo
- **para, pluve** – haltigi, pluvo > **parapluve** – pluvombrelo
- **pasa, tempo** – pasigi, tempo > **pasatempo** – ŝatokupo
- **porta, mone** – porti, mono > **portamone** – monbilujo
- **porta, vose** – porti, voĉo > **portavose** – proparolanto
- **brinca, dorso** – salteti, dorso > **brincadorso** – ŝafsaltado (*la ludo, nomita laŭ siaj ludantoj*)

15. Mallongigoj

Kelkaj **mallongigoj** estas uzataj en LFN. Oni ne skribas ilin kun punktoj.

Oni mallongigas plurajn oftajn vortojn aŭ vortgrupojn. Oni ne majuskligas ilin, krom komence de frazo:

- **acc** (ance conosedada como) – ankaŭ konata kiel
- **aec** (ante la eda komun) – aKE (antaŭ la komuna erao), a.K. (antaŭ Kristo)
- **dr** (dotor) – d-ro (doktoro: kiel parto de ies nomo)
- **ec** (de la eda komun) – KE (komuna erao) / p.K. (post Kristo)

- **etc** (e tal cosas, e tal continuante) – ktp (kaj tiel plu)
- **lfn** – LFN (Lingua Franca Nova)
- **n** (numero) – n-ro (numero)
- **nb** (nota bon) – NB (notu bone)
- **ovn** (ojeto volante nonidentifiada) – nifo (neidentigita fluganta objekto)
- **p** (paje, pajes) – p (paĝo, paĝoj)
- **pe** (per esemplo) – ekz. (ekzemple)
- **pf** (per favore) – bv (bonvolu)
- **ps** (pos scribe) – PS (postskribo)
- **sr** (senior) – s-ro (sinjoro: kiel parto de ies nomo)
- **sra** (seniora) – s-ino, f-ino (sinjorino, fraŭlino: kiel parto de ies nomo)
- **tv** (televisa, televisor) – TV (televideo, televidilo)
- **v** (vide) – v. (vidu: por enkonduki referencon al alia teksto)

LFN retenas ankaŭ kelkajn alilingvajn mallongigojn, kiuj internacie rekoneblas, inkluzive de la normaj mallongigoj por la metraj unuoj:

- **cd** (disco compata) – KD (kompakta disko)
- **pc** (computador personal) – PK (persona komputilo)
- **cm** (centimetre) – cm (centimetro)
- **km** (kilometre) – km (kilometro)
- **mg** (miligram) – mg (miligramo)
- **µm** (micrometre) – µm (mikrometro)
- **MB** (megabit) – MB (megabitoko)

La mallongaj formoj de propraj nomoj uzas majusklojn. Sed oni ne inkluzivas en la mallongigo malgravajn vortojn kiel **la** kaj **de** – kiuj estas minusklaj en la plena formo de la nomo. Tiajn nomojn oni ofte enkondukas per **la**, eĉ kiam mallongigitaj:

- la **NU** (Naciones Unida) – la UN (Unuiĝintaj Nacioj)
- la **RU** (Rena Unida) – the Unuiĝinta Reĝlando
- la **SUA** (Statos Unida de America) – Usono (la Unuiĝintaj Ŝtatoj de Ameriko)

Oni plej bone konas kelkajn propraj nomojn internacie kiel netradukitajn mallongigojn, kaj ĉi tiujn LFN retenas:

- **IBM** – IBM (International Business Machines Corporation)
- **KGB** – KGB (Комитет государственной безопасности, Komitato por Ŝtata Sekureco)

16. Interpunkcio

Ĝenerale LFN lasas la interpunkcian elekton al la verkisto – la solaj normoj estas, ke oni estu klara kaj konsekvenca. Kelkaj bazaj konvencioj ekzistas tamen, samaj kiel en plej multe de eŭropaj lingvoj.

La unua vorto en frazo komenciĝu per majusklo.

16.1. Ĉefaj interpunkciiloj

Ordinara frazo finiĝas per **punkto** (.).

Se frazo estas rekta demando, ĝi finiĝas per **demandosigno** (?).

Oni povas uzi **krisignon** (!) fine de frazo, kiu parole havus ian emocian intenson.

Komo (,) indikas naturan paŭzon en frazo, aŭ foje oni inkluzivas ĝin nur por klare apartigi unu parton de frazo (kiel ekzemple propozicion) disde alia. Oni uzas komojn ankaŭ por apartigi la erojn en listo.

Kiam oni skribas nombron per ciferoj, oni povas uzi aŭ komon aŭ punkton por signi la komencon de la frakcia parto. Oni povas uzi spaceton por apartigi grupojn de po tri ciferoj.

La **dupunkto** (:) enkondukas pli detalan prezenton de tio, kio staras antaŭ ĝi. Post dupunkto uzu majuskulon, se la sekvaĵo estas kompleta frazo, sed ne se ĝi estas nur listo aŭ parto de frazo.

Oni povas uzi la **punktokomon** (;) anstataŭ punkto inter du frazoj, kiuj reciproke spegulas aŭ ekvilibrigas sin proksime. Punktokomo povas ankaŭ apartigi la erojn en listo, se tiuj estas longaj aŭ enhavas la proprajn komojn.

Ne skribu spaceton antaŭ ĉefa interpunkciilo. Sed skribu spaceton poste, krom ĉe la fino de alineo.

16.2. Citiloj

Citilo aperas komence kaj fine de vortoj, kiujn oni prezentas kiel rektan citaĵon. Estas diversaj formoj de citiloj en la mondo, inkluzive de ' " <...> «...».

En LFN, oni normale uzas la formon ", kiu estas klara, facile tajpebla, kaj internacia. Kiam citaĵo aperas ene de alia citaĵo, oni metas ' ĉirkaŭ la internan citaĵon – ekzemplo troviĝas ĉi-sube. En bona tipografio, oni uzas la kurbajn formojn " " kaj ` ` , sed tiuj ne necesas en ordinaraĵoj komunikoj. Ne metu spacetojn inter la citiloj kaj la citata teksto.

En iuj lingvoj, oni skribas haltostrekon (—) meze de dialogo, kiam nova persono komencas paroli, anstataŭ citiloj. Ni rekomendas eviti tion en LFN, ĉar ĝi estas malpli klara kaj oni povas konfuzi ĝin kun aliaj uzoj de haltostrekoj.

Kiam oni citas la vortojn de karaktero en rakonto, oni ofte akompanigas la citaĵon per *indikilo* de la parolanto kaj ties maniero. Por tiaj frazoj en LFN, oni preferas meti haltostrekon inter tiu indikilo kaj ĉiu parto de la citaĵo. Tiamaniere oni facile retenas la precizan interpunkcion de la origina frazo:

- La vendor murmura – ‘Ma no es tan simple, me ami.’
- ‘Me acorda.’ – la om responde felis.
- ‘Per ce tu es asi?’ – la fem demanda.
- ‘Cisa’ – la bonvolor sujesta – ‘me pote aida.’
- ‘Me ave un ami nomida Freda,’ – el esplica – ‘ci es un tortuga.’

Kiam oni skribas pri lingvoj kaj citas vorton aŭ esprimon por mencii ĝin, oni uzas nur citilojn:

- Me gusta la parola ‘xuxa’.
- Se sposa ia comenta – ‘Me gusta la parola ’xuxa’.’

16.3. Kromaj interpunkciiloj

La **tripunkto** (...) sugestas paŭzon, aŭ indikas, ke oni ellasis kelkajn vortojn.

Haltostrekoj (– o —) kaj **krampoj** ((...)) entenas komentojn enkondukitajn en la normalan fluon de frazo.

La **apostrofo** (') indikas, ke oni ellasis vokalon. Normale ĉi tio okazas nur en verso.

En LFN, oni skribas **valutsimbolojn** (€, ¥, £, \$, ktp) antaŭ aŭ post la ciferoj de prezo, laŭ la kutimo de la koncerna lando.

Ekzistas ankoraŭ aliaj interpunkciiloj, sed ilia uziĝo apenaŭ rilatas al la reguloj de LFN.